

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

IX. évfolyam – 2014. szeptember

Vizuális kommunikáció

A KÉPEK RETORIKÁJA,
AVAGY: A SZEM „ÁRTATLANSÁGÁNAK” ELVESZTÉSE
KÖZ-TÉR: EMLÉKMŰVEK KÁLVINRÓL, TRIANONRÓL
ÉS A NÉMET MEGSZÁLLÁS ÁLDOZATAIRÓL

Múzeumi Kurír

BERTHA ZOLTÁN, LOVAS KISS ANTAL, NIKOLAJ FEDKOVIC,
VENCSELLEI ISTVÁN KIÁLLÍTÁSÁIRÓL
„HAJDÚBÖSZÖRMÉNY A FESTŐK VÁROSA”

Margó és Ábécé

ÚJ KÖNYVEKRŐL, FOLYÓIRATOKRÓL KRITIKÁK ÉS ISMERTETÉSEK:
A 80 ÉVES BÉNYEI JÓZSEF VERSESKÖTETE;
BURKUS JÓZSEF, NAGY ATTILA, OZSVÁTH SÁNDOR, ÖTVÖS LÁSZLÓ,
TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS, UJVÁRY ZOLTÁN KÖNYVEI

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

60. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, IX. évfolyam; 2014. szeptember
(60. kötet; 45. megjelenés)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com;

📄 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.;

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható
a *www.licium.hu* oldalon és az *Országos Széchényi Könyvtár
Elektronikus Periodika Archívumában (www.epa.hu)*

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a 163/2314/2/2011. számon nyilvántartva.

A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben, egyes múzeumokban, művészeti galériákban, közgyűjteményekben és közművelődési intézményekben, civil szervezeteknél, irodalmi kávéházakban, a Holló László-emlékhelyeken, a debreceni BLONDEX Művészellátóban, egyes kulturális és képzőművészeti események helyszínein.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – TULAJDONOS: KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 60. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2014. JÚLIUS 30-ÁN VOLT.

BARÁTH-MŰVEK

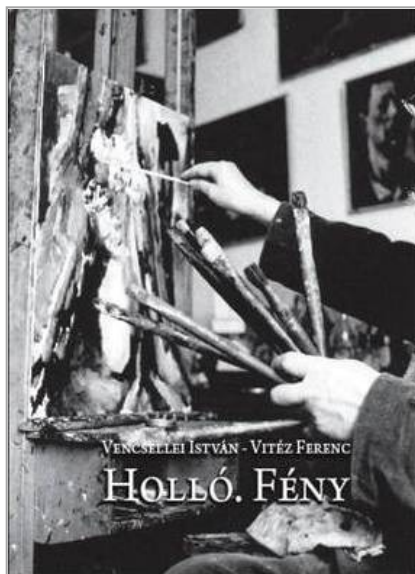
Kamara-kiállítási anyagát folyamatosan frissítve, Baráth Pál festményeit júliustól mutatta be a debreceni Fórum Café Frei Galéria; s legújabb – igazán meglepő szellemi kalandokat ígérő – tárlatával augusztus végén jelentkezett a művész a Benedek Galériában.

Angyal és Balerina – Baráth Pál grafikái

ÚJ VERSESKÖTETEK A NÉZŐ • PONT MŰHELYÉBŐL

A *Fekete sugarak alatt* egy 33 versből álló ciklus, mely kísérletet tesz a versek születésének megfigyelésére, keresve a beszéd mögötti nyelv nyomait, az égi nyelvet, a szerelem löktetését. – A *Holló. Fény* 80 éves Vencsellei István 1967-ben (az akkor 80 éves) Holló Lászlóról készített fotográfiáit és a melléjük született több mint félszáz verset adja közre.

KÖVÉR JÓZSEF: ÉJSZAKA ÉS NAPPAL

*A művész Trianon-émlékművét július 26-án avatták Tiszadán.
A Nap és Hold motívumát is alkalmazó emlékműből kiemelt kőtömb
alkotta a debreceni szobrászművész új (kettős) körplasztikájának alapját*

Gajdán Zsuzsa: Hiszem

ÉN HISZEM

... hogy a fák levelén dédelgetett kis remények között vannak nehéz asszonyálmok és vannak rebbenő lánykafények – hogy szerelmet ringat minden délután a szél s felhőt formáz egy régi imádság míg az égi ragyogás alatt az angyal is beszél egy gyilkos harsonáról amit elnémított a szeretet hangja – hiszem hogy menyasszony gyöngyök tündökölnek s tiltott városok fölött a hangja rózsapírja ködbe fonja félelmem tavát

A KÉPEK RETORIKÁJA

avagy: a szem „ártatlanságának” elvesztése

A mások megkínzásáról címmel írt Susan Sontag harcos esszét a *New York Times Magazin* 2004. május 23-i számába (az írás megjelent az *Egyidőben* című 2008-ban kiadott kötetében is; London, 2007; Európa, Bp., 150–167). Sontag az Amerika-bírálat mellett folyton megfogalmazza azoknak a jelenségeknek a kritikáját is, melyek szilárd igazságérzetével nem egyeztethetők össze. A Jeruzsálem-díj átvételekor 2001-ben például

az izraeli politikát bírálta, annak a meggyőződésének adva hangot, hogy a zsidó állam és Palesztina között „addig nem lehet béke, amíg az Izrael által megszállt területek betelepítését le nem állítják, majd a lehető legrövidebb időn belül fel nem számolják ezeket a telepeket, és ki nem vonják a telepések védelmére odavezényelt csapatokat” (176). Hogy milyen kevés súlya volt ezeknek az egyébként súlyos szavaknak, azt jelzi például az is, hogy ma ugyanúgy aktuálisak – e sorok írásakor, 2014 júliusában újra ezernél több áldozata van az izraeli hatalomvágy és a palesztin önérzet összeütközésének – mint tizenhárom évvel ezelőtt, sőt. No, de térjünk rá a témafelütő, az amerikai katonák megkínzott rabokról készített fotóira!

„A nyugati emlékezet múzeuma mostanra jórészt vizuális tár lett. A fotók erejével nem lehet szembeszállni: meghatározzák, hogy mit is tudunk felidézni az eseményekből. És immár valószínű, hogy azzal a romlott háborúval, amelyet az

Egyesült Államok tavaly megelőzőképpen indított Irak ellen, az emberek szerte a világon legfőképpen azokat a felvételeket társítják majd, amelyek Szaddám Huszein leghírhedtebb börtönében, Abu Ghraiban készültek az iraki foglyok megkínzásáról. A Bush-kormányzat és védelmezői mindeddig főként arra törekedtek, hogy határt szabjanak a PR-katasztrófának – a fotók elterjedésének –, nem pedig arra, hogy szembenézzenek azokkal az összetett vezetési és politikai bűncselekményekkel, amelyekre a képek fényt derítenek.” (150.)

Sontag szerint már az 1880–1930 közötti időszakból fennmaradt lincseléses képek („kisvárosi amerikaiak vigyorognak fekete férfiak vagy nők fákról lecsüngő, meztelen, megcsonkított holtteste körül” – 155.) afféle „vizuális trófeák” voltak. „Az Abu Ghraib-i képek a képhasználat átalakulásáról tanúskodnak: nem annyira megőrzendő tárgyak, hanem inkább terjesztésre való, körözhető üzenetek. A háború fényképezése valaha a fotóriporterek szakterülete volt, ma a katonák mind fotográfusok – megörökítik a háborút, azt, amit élveznek benne, amit festőinek találnak, a kegyetlenkedéseiket – és csereberélik a képeket egymás közt, és e-mailen szerteküldözgetik a földgolyón” (155).

Egyre több magánkép kerül a közösségi hálózatba, az emberek viselt dolgai, sőt, szexuális élete is; a magánügyek pedig azt a látszatot keltik, mintha köz- (és közösségi) ügyek lennének; vágatlanul kerül a valóságos élet a virtuális térbe – s néha a megörökítettség-tudat át is alakítja az eredeti valóságot: hol szebbé, hol pedig brutálisabbá teszi azt. Sontag megállapítja, hogy az iraki börtönképek legtöbbször „a kínzás és a pornográfia szélesebb összefonódásának jegyében készült: a meztelen férfit pórázon vezető fiatal nő nem egyéb, mint a klasszikus dominatrix-képmás” (156).

A szóban forgó Abu Ghraib-i börtönképek ma is fönnek az interneten

Ma már szinte törvényerőre emelkedett, hogy: „Élni annyit, mint lefényképezve lenni, megörökíteni saját életünket, tehát úgy élni az életet, hogy nem – vagy hallgatólagosan nem – veszünk tudomást a kamera szüntelen figyelő tekintetéről. Vagy pedig pózba vágni magunkat az objektív előtt. Cselekedni annyit, mint részese lenni a rögzített képek közösségéből.”

Ami még szörnyűbb, hogy mivel a katonák ezeket a képeket terjesztésre szánták, hogy minél többen lássák őket, nem egyszerűen az elégedettség sugárzik arcukról, hanem az, hogy élvezték a cselekedeteiket. De ezen a jelenségen sok ember már föl sem háborodik – hiszen folyton emelkedik az ingerküszöb, azt gondolják, hogy rendjén való másokat megkínózni, rendjén való a kínzást lefényképezni, majd a képeket megosztani. Hát, nincsen rendjén, de ez nem feltétlenül a képek hibája.

Még tavasszal tartottam egy ismeretterjesztő előadást *A képek retorikája* címmel az egykori alma materem (a kisvárdai Bessenyei György Gimnázium) falai között, az „akikre büszkék vagyunk” alapon szerveződő Bessenyei Akadémián. Itt az Abu

Ghraib effektussal kapcsolatos kérdéseket tettem föl nyitásként, talán sokkalva is a hallgatóságot a képekkel és a szembenézés kényszerével: „Hogyan jutottunk idáig?” – Több évszázad képi anyaga segít a válaszban. Az egymásra halmozott meztelen testek a náci haláltáborokról tudósító képek némelyikére ugyanúgy emlékeztet, mint Hieronymus Bosch 1504-es *Utolsó ítéletét* című festményére, vagy a fél évszázaddal később (1562) készült Breughel-képre, *A halál diadalára*, ahol szintén a pusztulást jelképezik az egymásra halmozott, romló emberi testek, mint az amerikai katonák iraki trófeafotói, melyek szintén a pusztulás képei lettek.

S ott van valami titkos kényszer is az emberekben, ez vonzza tekintetünket a bűnös és a rossz felé, a pusztulás vagy a tragédia, a szenvedés és a csúf felé. Erre a kényszerre épít egyébként a bulvár is – és ezzel a vonzódással kell számolnia minden kritikusnak, legyen bár a kritika tárgya a társadalom, a politika vagy egy műalkotás. A jó ugyanis mindig a rossz jelenlétével párhuzamosan határozza meg önmagát, az erkölccsel szemben ott van a bűn, a gonosz retorikája arra a különbségtételre épül, hogy mi – tehát a jók – szemben állunk velük, a közösségi értékeinket eltiporni akaró másokkal.

S amikor Umberto Eco összeállította *A szépség története* című albumot, azt szinte ugyanolyan terjedelemben követte *A rútság története* (– ne feledjük, hogy a csúf ugyanúgy az esztétikai kategóriák közé tartozik, mint a szép...)

Képek fentről lefelé:

Bosch: Utolsó ítélet (1504)

Breughel: A halál diadala (1562)

*1945. áprilisi felvétel
a dachau haláltáborból*

Bambán (sokszor már érzéketlenül) nézzük az Abu Ghraib-i börtönkínzások fotóit, az emberi kreténség megdöbbentő megnyilvánulásait akár a facebookon (vagy az onnan böngésző szemégyűjtőkön, mint a napiszar.com oldalon), akár a bulvárportálokon és a kattintás-vadászatra specializálódott honlapokon. Néha felcsillan a szépség, de letépett pipacs a derű, mert megfojtja, elhervasztja a sok vizuális és egyéb szemét. Megfullad a kép költészete, elsikkad a humor, alig érzékelhető a kritika, nehezen nyílunk meg az asszociációkra.

Miért nem néziünk inkább ilyen képeket, mint amelyet Horváth Katalin készített nekünk e költői táncszínházi előadásról?

Miért nem dobjuk föl fárasztó napjainkat ilyen felvételekkel, mint a Tökéletes időzítés sorozat (interneten is elérhető) darabjai?

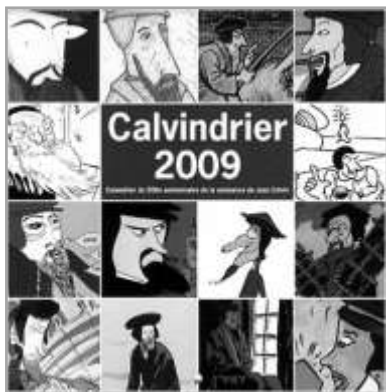
A „Gólya hozza” humora persze egészen más, mint a jobb alsó sarokban látható tökéletes időzítés, ott ugyanis asszociációnk sikamlós mezőkre téved...

De a kritikára is fogékonyabbak lennénk, ha az 'anorexiás elefánt' üzenetét komolyan vennénk. „Most jobb?” – kérdezi, de a jó tanács is ott olvasható: „Ne a divat mondja meg, ki vagy!”

Az internetes médiakörnyezetben előbb-utóbb mindenkinek szembesülnie kell azzal a jelenséggel, hogy az egyre több kép mellé egyre kevesebb szavunk kerül. A kérdés először a technikai képek előretörése miatt fogalmazódott meg. Az új képi világ az internetes médiakörnyezetben növekszik öntörvényű univerzummá. Már a múlt században (20. sz.) vitaanyag lett a szöveg és kép viszonya. Magritte híres festménye után Foucault értekezett előbb a képek olvashatóságáról/árulásáról (Magritte képe egy pipát ábrázolt, és alatta az a felirat volt olvasható, hogy „*Ez nem pipa*”). A fotográfia és a pop art elemekkel variálós reklámyelv lehetőségeit, illetve a vizuális ábrázolás meggyőzésben betöltött szerepét feltérképezve, Roland Barthes beszélt a képek retorikájáról az 1960-as években. Nemsokára Mitchell paradigmatiszma fölvetése hódított, az 1980-as évektől kezdve hirdeti a kritikusok hada, hogy a képi fordulat (*pictorial turne*) annak fölismerése, hogy a világot egyre inkább csak képeken keresztül érzékeljük – hiába szól a figyelmeztetés, hogy a túl sok kép inkább elhomályosítja a látást, mintsem a tiszta tudást segítené elő. A képkorszakban a képek veszik át az irányítást a megalkotott szöveg és az emberi gondolkodás fölött. A vizuáliskommunikáció-kutatás nagyrészt éppen azt a folyamatot vizsgálja, hogyan győzik le a szavakat a képek, számolva persze azzal a fölismeréssel is, hogy a képek nehezen boldogulnak szavak nélkül.

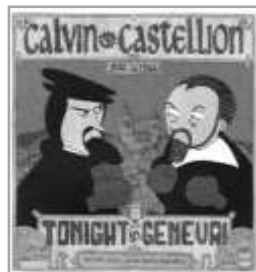
A képek gyakran a könnyebb népszerűséget ígérik. A technikai civilizációban mind jobban leegyszerűsödik a hétköznapi gondolkodás. Hosszabb szövegeket egyre kevesebb ember képes megérteni, azonban a látvány kínálta élvezetre a fél-analfabéták is vevők. A kép fokozatosan válik egyrészt a manipuláció, másrészt a vizuális kultúrákritika (társadalomkritika) eszközévé. Befolyásolni természetesen pozitív és negatív irányban is lehet. A képeket – Kálvin *Institucio*-beli útmutatása nyomán – hasznosan alkalmazták a tanításban is Comenius tankönyvének (*Orbis pictus*) elterjedése óta.

A Kálvin-émlékévek nyitányakor 2009-ben a Genfi Protestáns Egyház lepte meg híveit az új Kálvin-naptárral. A szójátékot használó *Calvindrier 2009* (*calendrier – Calvindrier*) műfaja képregényplakát volt, 15 kortárs genfi képregényrajzoló Kálvin-ábrázolásait tartalmazta. („Minden rajz egy-egy jegyzet, amely szabadon idézi föl Kálvin életének vagy gondolkodásának aspektusait” – írták a bevezetőben.)

A Calvindrier borítólappja

A naptárlapok számos populáris kulturális témát, műfajt és gyakorlatot reprezentálnak, Kálvin tanításait téve érthetővé a 21. századi mediatisált és vulgarizált közönség számára. A tanító példában az üzenet örök érvényű, viszont a nyelvezet alkalmazkodik a közönség világ-képéhez.

Valahol Ausztriában látható ez a plakát (jobb oldalt), s a képről készített képnek is reklámértéke, üzenete van. Eleve ide komponálhatták, a hegyi autópályára, az alagút bejáratához. A sztráda-menti gyorséterem hálózatot reklámozva nem csupán azt üzeni ez a kép, hogy bármit (mindent) megehetsz, de azt is, hogy a képek 'fölfalnak' téged is, egy hatalmas és ismeretlen emésztőrendszerbe kerülsz. Gondoljuk tovább a metaforát: a reklám előtt lehet, hogy szép és hamvas voltál, de előbb-utóbb szagos és gusztustalan végtermék lesz belőled.

Hasonló következtetésre jutott György Péter is, mikor a Benetton-reklámképek működéséről és hatásairól értekezett. Az újszülött képe sokkoló, a kampánystílust követi, az esztéta pedig ezt írja a kép alá: „Ilyenek vagyunk a reklámra érettség előtt. És mellékesen körülbelül ennyi ideig tart, amíg védettek vagyunk a saját társadalmunktól, a fogyasztástól.”

Hogyan írhatnánk le azt az állapotot, ahová a szem ártatlanságának elvesztése után jutottunk? – Betanult látványklisék között élünk; hiányzik már belőlünk az absztrakciós (elvonatkoztató) képesség, s az a tény, hogy a látás kijelöli helyünket a világban, nemcsak azt jelenti, hogy képesek vagyunk a tájékozódásra, de azt is, hogy a látvánnyal irányítanak bennünket (a reklám és a média világa). – Nem tanuljuk meg, hogyan nézzünk, sokszor nem tudjuk, hogy mit látunk, azt pedig főleg nem, hogy amit látunk, arról mit gondoljunk (megmondják azt is, hogy mit gondoljunk).

A művészettörténész Gombrich egyébként az „ártatlan szem” elméletét pusztán egy mítosznak tartja („*The innocent eye is a myth*”), és még azt sem igazán tudjuk eldönteni, hogy mit is jelent pontosan ez az ártatlanság: romlatlant, érintetlent, elfogulatlant, naiv, „ki nem művelt” látást? Azt a tényt rögzíti-e, amit John Berger fogalmazott meg ekképpen: „A látás a szavak előtt jár. A gyermek előbb nézi és felismeri a dolgokat, s csak azután tanul meg beszélni.”

Kritikára mindenesetre nem (vagy csak alig) vagyunk képesek. És addig nem is leszünk, amíg nem vagyunk tisztában azzal, hogy a kép (még a hitelesnek gondolt fotográfia is!) nem csupán közvetíti a valóságot, hanem illusztrálja is azt, illetve valóságot imitál és konstruál. Ha azt mondjuk egyfelől, hogy ne higgyen az ember a saját szemének, sokszorosán vonatkozik ez a fotóra, ugyanis a manipulációs lehetőségek végtelen tárházát takarja el egy hitelesnek vélt, jól sikerült kép.

S ha már a manipulációnál tartunk, térjünk vissza a Benetton-hadjárhoz, melynek több stációját is meg lehet vizsgálni. A '90-es évektől Olivier Toscani a feje tetejére állította („a fogyasztói kultúraipar részévé tette”) a politikai világot. A reklám egy fajta kulturális forma lett; a reprezentációk egymásra referáltak, a plakátok képi világának kialakításához használt montázstechnika új jelentéseket és új jelentésközegeket hozott létre. Az elsőként megszólaltatott fő téma lett a rasszizmus és az ellene való tiltakozás; ezt egy AIDS-ellenes kampány követte, majd a 2010-es évek elején a gyűlölet elleni kampány következett (a pápát és egy imámot csókolózás közben ábrázoló plakátot a megjelenés után visszavontak, de az interneten továbbra is elérhető a fotók).

A Benetton célja, a botrány-effektus felismerésének köszönhetően, a köztéri figyelem fölkelése volt. Nincs közvetlen összefüggés a termék és a plakát tárgy között, a zavarkeltés, a botrány, nem azt szolgálta, hogy eladjanak egy terméket, hanem azt, hogy megjegyezzék a nevet. Mindazonáltal a reklám egyértelműen belépett a politikai diskurzus rendjébe, másrészt a morális válságkérdésekre élénk és brutális reakciókat szolgáltatott. A könnyebb befogadás végett vizuális toposzokká vált megoldásokat alkalmazott – ilyen például a politikusok közötti csókváltás, mely Brezsnyev és Honecker elhíresült „nyelvére” reflektál.

A német és a francia, illetve az amerikai és venezuelai államfők Benetton-féle csókjának archetípusa Brezsnyev és Honecker nyelves csókja volt...

Ez a csók megjelent a Berlińi falon...

... és az MDF „További konyec” plakátja mellett talán erre a politikai plakátra emlékszünk a legélesebben 1990-ből: a Fidesz választási plakátja kétféle csókot mutat be – a Brezsnyev-Honecker páros alatt egy fiatal pár (fiú és leány!), a két kép között pedig a „Tessék választani” felirat helyezkedik el

A látványtársadalom minden szintjén jelen van a vizuális retorika, a képi érvelés (meggyőzés, rábeszélés) valamilyen módja. A közösségi média számolatlanul (és kritikátlanul) közli a képeket. Újabb divatba jöttek az úgynevezett selfik: úton-útfélen fényképezik/fényképeztetik magukat az emberek, hogy a képeket azonnal meg is osszák a világhálón; egyre több mém – mint spontán kritikai kommentár (esetenként afféle képregény-variáció) – árasztja el a képernyőt; lassan már nem is lehet végigolvasni egy internetes cikket a felugró ablakokban megjelenő online hirdetések miatt; s még nem is szóltunk a köztéri plakátokról és reklám klipekről.

A vizuális retorika kifejezés alkalmazása azt sugallja, hogy a képjelentés létrehozása és értelmezése során a képek nyelvi jellegét emeljük ki, tehát állításainak, érveléseinek és következtetéseinek rendszere a nyelvi megalkotottság modelljét követi. Ez vita tárgya, de az mindenképp a retorikai jelleget erősíti, hogy a képeket szinte mindig szavakkal kísérjük – a kép környezetében eleve ott van a szöveg (gyermekkönyvek, albumok, plakátok, műalkotások címe stb.), vagy a kép részét, a jelentés kiterjesztését alkotja a szöveg. S a szöveg nélküli képektől sem lehet elvonatkoztatni a verbális kontextust, a kép üzenetének megfejtésekor ugyanis (szóbeli vagy írott) szöveget használunk a magyarázathoz.

Nemcsak George Roque játszott könyvének címében a Magritte-festmény feliratával, de mobiltelefon-reklámokon is megjelent a szöveg (a Siemens mobilja mellett olvassuk: „Ceci n'est pas un mobile”; a Fiat Panda kedvezménykuponja mellett pedig ezt: „Ceci n'est pas un bon de réduction”)

A szöveggel (a képet és a szöveget párhuzamosan alkalmazva) manipulálni is lehet: megerősíteni vagy megkérdőjelezni a denotatív jelentést. Magritte már idézett festménye – a pipát ábrázoló kép alatti felirat: „Ceci n'est pas une pipe” (Ez nem pipa) – izgalmas képfilozófiai és retorikai vitákat eredményezett, azt a kérdést állítva középpontba, hogy vajon a kép vagy a szöveg önállítása hitelesebb-e. Magritte festményét és a szöveget nem is lehet különválasztani, és Foucault végül is arra a következtetésre jutott, hogy a szöveg tagadása igaz – a festmény ugyanis nem egy pipát ábrázol, csak a pipa képét mutatja meg (valaminek a képe pedig nem lehet önmaga).

Magritte festészete egyébként nagy hatást gyakorolt a kortárs reklámparra; a szürrealista művész képein több olyan vizuális retorikai eljárásra találni példát, melyet alkalmaz egyrészt a reklám vizuális retorikája; másrészt a Magritte-képek parafrázisaival szintén találkozni. Georges Roque külön könyvet szentelt Magritte és a reklámok kapcsolatának, melynek címe a híres „pipás kép” szövegével játszott: „Ceci n'est pas un Magritte” (azaz: „Ez nem Magritte”).

Magritte 1928-ban festett Le Conquérant című festményének szürrealis megoldása vándorolt át az Eminence parfüm 1975-ös reklámképére, majd az 1980-as években az Absolut Vodka is felhasználta az eredeti vizuális megoldást az „Absolut Magritte” felirattal kísérve a képet

A vizuális jelkapcsolatok értelmezése során két, viszonylag egyszerű kérdésre kell válaszolni: „Mi ez?”, és „Mire utal?” A négy (vizuális) retorikai alaplíveleten (hozzáadás vagy adjekció; elvétel vagy detrakció, helyettesítés vagy szubsztitúció és a csere, échange) belül közel harminc alakzatvariációt lehet elkülöníteni, noha csupán 10-12 vizuális retorikai alakzat rendszeres alkalmazása figyelhető meg a gyakorlatban. A vizuális retorikában a hozzáadás, illetve a helyettesítés szintjein alkalmazzuk a legtöbb alakzatot. Az adjekció fajtái közé tartozik pl. az ismétlés mellett a hasonlat, a halmozás, az antitézis vagy a paradoxon; a szubsztitúció

csoportjába került a hiperbolán túl az utalás, a metafora és metonímia, perifrázis és eufemizmus. Mások (Dubois, 2007) vizuális retorikai eljárásai között szintén több mint húsz változatot találunk. A leggyakrabban alkalmazott alakzatvariációk közt említjük a halmozást, a szimbólumot, az allegóriát, a metaforát, metonímiát és szinekdochét, a megszemélyesítést, a prosopopeiát, a hasonlatot és oppozíciót, az oximoront és a paradoxont, az analógiát, valamint a litotészt és a kiazmust.

Georges Roque (2011) figyelmeztetett rá, hogy noha már négy évtizede beszélünk vizuális retorikáról, a meggyőzés művészetének (vagy tudományának) két és fél ezer éves történetében a vizuális érvelés még igen fiatal tag az argumentációs családban, ezért helyzete is ellentmondásos. Egyrészt megoszlanak a vélemények, hogy föl lehet-e építeni egyáltalán a vizuális érvelést a meggyőző beszéd (szöveg) mintájára; másrészt a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a képi érvelés rá tud erősíteni a szöveges meggyőzésre, vagy ki is válthatja azt.

Épp azok a vizuális retorikai alakzatok működhethetnek a leghatékonyabb módon, melyek mehökkentenek vagy elbizonytalanítanak (ellentmondásosak); kérdést fogalmaznak meg, kreatív (asszociatív) együttműködésre szólítanak; valamint a humor (íronia) révén familiáris hatást keltenek. Reklámpszichológiai szempontok szerint ezért lehet hatásos például a halmozás, a hasonlat és a megszemélyesítés, mehökkentő voltával hat az anakoluthon (nyelvtanilag a következetlen mondatfűzést értjük alatta, de a vizuális retorikában a fölcserélés, a jelentésinverzió vagy a merész jelentésérintkezéseken alapuló metafora tartozhat ide). Meglepetést hoz a képi érvelés/meggyőzés példatárába az alapvetően nyelvi természetű oximoron (ralli-versenyautó száguldozik egy hegyi úton a lakókocsival).

Külön tanulmányt – és a jelenleginél kielégítőbb illusztrációs adottságokat – kívánna akár a leggyakoribb esetek elemzése, akár a Magritte-példák bemutatása (az 1928-as *Le conquérant* című festményt – az eredeti képen a csokornyakkenedős férfi feje helyén egy díszített deszka van – parafrázeeálta például az *Eminence* parfüm és az *Absolut* vodka is „*Absolut Magritte*” fölirattal – ezeket a példákat lásd az előző oldalon).

További párhuzamokra mutatok be néhány esetet a szemközi lapon, csupán az illusztráció kedvéért, majd néhány gyakori és/vagy érdekes vizuális retorikai alakzatra kerestem megfeleléseket a reklámképek világából

Ezzel a problémafelvető dolgozattal (és előadással) egyelőre csak arra szerettem volna figyelmeztetni, hogy a vizuális kultúra (vizuális média), illetve a vizuális kommunikáció tanításában, az alkotói vagy befogadói médiakritikában a jelenlegi gyakorlatnál sokkal nagyobb figyelmet érdemelne a vizuális retorika. A képek között ugyanis jóval könnyebb ma eltévedni, mint a szavak erdejében, ráadásul a képek által sugallt hazugság alattomosabb, és gyorsabban terjed...

Magritte-képek reklámverziói: Emberek és holdak; Vörös modell; Tiltott másolat

BOROTVAREKLÁM ÉS METAFORA

*A metafora hasonlóságon (hasonlaton) alapuló kép: olyan, mint...
A hasonlított itt nincsen megnevezve, a kép azt sugallja, hogy a férfi bőre olyan puha és sima lesz borotválkozás után, mint az anyamell*

MEGSZEMÉLYESÍTÉS

A Bonduelle-reklám a zöldségek, a Charal húsreklámja a sonka antropomorf megjelenítésével éri el a figyelemfelkeltő hatást

HALMOZÁS

A cél valamely tárgy és a hozzá kapcsolódó idea sokszorozás révén való fölnagyítása

DETRAKCIÓ – ELHAGYÁS, HIÁNY

A kép egy részlete hiányzik (gyakran követi ezt a megoldást a hiányzó rész helyettesítése, az immutáció); illetve itt maga a plakátkép fogalmazza meg a hiányt.

Az üres hinta egyúttal metafora (s ebben az értelemben helyettesítő szimbólum) is.

A hinta alatt a következő felirat olvasható (francia nyelven):

„Ezen a nyáron minden harmadik gyerek nem tud vakációra menni.

ANTITÉZIS

A Pléiade könyvreklámján a francia De Sade márki műveinek stílusos beharangozásával van dolgunk. A szöveg utal a szerző erotikus írásaira és perverz szexuális szokásaira (kevesen tudják, hogy a 18. sz. második felében és a 19. sz. elején élt arisztokrata nevéből ered a sadizmus szó).

A „l'enfer sur papier” felirat jelentése:

A pokol bibliapapíron”

SZEMÉT MINDENÜTT – Ötletes az 1% felajánlására hívó plakát (balra, lent) Szinyei Majálisának szójátékos felhasználásával: „Szemét nélkül jobban fest”. Mellette a facebook egyik „gyöngyszeme”: orosz lányok társkereső képei közt bukkantunk rá. A kontraszt helyett a közeg és a képtárgy szeméttel való egylényegűségét érzékelhetjük.

CSIKÓTOJÁS

*Lovas Kiss Antal pasztellkiállítása
a Debreceni Akadémiai Bizottság
székházban*

A magyar képrovás-hagyománynak több reneszánsza volt. A népi kultúra, a szerves műveltség hirdetői jelen vannak a képzőművészetben is. Iskolákba tömörülnek az alkotók, Lovas Kiss Antal azonban nem sodródik szellemi-ideológiai divatokhoz. Szemléletében és formavilágában ugyan hűséges a tanítókhöz, a hagyományokhoz, ám egyéni világot alkotott maga köré. S csak úgy lehet a kör teljes, ha nemcsak a ciklusokat tartja szem előtt, hanem jobbra és balra, fentre és lentre tekint, egyúttal törekszik rá, hogy megfeleljen maga is a világot igazgató szimmetriamértékeknek.

Lovas Kiss Antal viszonylag ritkán állít ki, de ha bemutatóra szánja el magát, szereti a jelképes, a folklór szempontjából megkülönböztetett időszakokat. Tíz évvel ezelőtt Luca napján állított ki a mátészalkai Szatmári Múzeumban. Ez volt az év legrövidebb napja a Gergely-naptár szerint, gonoszjáró napként boszorkányűző praktikák sora kapcsolódott hozzá. E mostani kiállítás pedig tulajdonképpen egy előre hozott Szent Iváni tárlat, tehát az év leghosszabb napjához kapcsolódik; mondanunk sem kell, ez is tele van bajelhárító, termékenység- és szelplőkergető praktikák sorával. Hogy a szerelemvarázslás a bajelhárítás körébe tartozik-e, azt nem tudom – de Szent Iván tüzének akár a szerelmi lángoláshoz is köze lehet. Mindenképpen egy periódus lezárulását, egy új időszak kezdetét jelöli a határnap.

*Lovas Kiss Antal: Unikornis
lent: A Táltos*

Idézte a szatmári tárlat ajánlását: a szokásokban és rítusokban gazdag időpont kiváló egy olyan alkotó kiállításának a megnyitására, „akinek művei a népi és törzsi társadalmak

képi ábrázolásmódjából, organikus jelképrendszeréből táplálkoznak”. A szakmai jellemzés kiegészíti ezt a gyermeki képformálás kreativitásának-eredetiségének inspirációjával. Munkáin a hitvilág, népballadák, mesék világképe tükröződik. S mivel a „civil státusa” is szorosan kapcsolódik a folklórjelenségekhez, képein „a szigorúan racionális kutatói attitűd ellenpontjaként tükröződik az archaikus kultúra iránt megnyilvánuló érzelmi viszony” – olvassuk az *ars poeticában*.

S afféle varázslatos folyamat volt Lovas Kiss Antal művészeti szabadiskolába való belépése is. Néhány művészetbarát előtt sem ismert talán ez az alábbi anekdotikus elem: Józsa János festő- és grafikusművész úgy tanította az alkotás fortélyaira, hogy a mester nem is tudott róla. A gyermekkori barátja ugyanis az a Józsa Sándor volt, akit a nagybátyja (Józsa János) oktatott grafikai eljárásokra, Sándor pedig – így szól a ránk hagyott fáma – „a nagybátyjánál szerzett újdonsült tudását rögtön át is adta a lelkesen érdeklődő Antalnak”.

Lovas Kiss Antal: In memoriam SD

A tanítóképzőre kerülve a linómetszést magabiztosan művelte, megismerkedett a pasztellel is. Tamus István és Pózner Gábor egyengette útját (utóbbi a plasztika területén). Motívumvilágát, szemléleti eszköztárát erősebben hatotta át a szerves műveltség, a népművészeti inspiráció, amikor Makoldi Sándor vonzáskörébe került. A népmese-illusztrációkat vagy a hiedelemvilág művészi újragondolásait készítve, sőt, napi- és hetilapos grafikákat, karikatúrákat rajzolva, talán nem is gondolta, hogy elvégzi a néprajz szakot, doktorál, habilitál, és tudós művész lesz.

Eljutva akár odáig is, hogy szakmabeliként és művészként egyaránt autentikus értelmezést kínált például professzora, Ujváry Zoltán Dugonics András példabeszédeiben föllett mondákat, anekdotákat, szokásokat magyarázó könyvéhez. A 2009-ben megjelent műbe mintegy félszáz grafikai illusztrációt adott – s gyakran árnyalta, illetve fokozta a fanyar, néha szarkasztikus humorával az anekdotikus hangnemet. Egyébként is különös bájt, atmoszférikus erőt kölcsönöz munkáinak, hogy nála mindig a szellemi ellenpontjaikat keresik az archaikus érzéki mezők. Az erotikus sejtéstől ezért elválaszthatatlan az intellektuális lüktetés.

Ujváry Zoltán szerint a képeit „sokkal inkább a népművészet gondolatiságára alapozza, mint formakincsére”. Épp ezért nem a szarvas és az életfa, a táltos és a tojás motívuma a fontos, hanem a felszín alatt lévő, a maglétben rejtőző eredet. Nem a világmagyarázat módja, inkább a világ s annak működése, amit lehetetlen megérteni a születés ismerete nélkül. Ahhoz, hogy a születést megértse, fölismerte, hogy össze kell kapcsolnia a szakrális és profán, az immanens és transzcendens tartalmakat, a mélységet és magasságot, a sötétet és világosat. A szerves népművészeti hagyomány-, a belőle fakadó kifejezésvilág, a vele járó gondolkodásmód mögött fölfedezhető a keleti bölcsességre intés, Weöres Sándorral: „vigyázz, hogy világosat gondolsz-e vagy sötétet, mert amit gondoltál, megteremtetted.” Lovas Kiss Antal is örül ennek az utalásnak, hiszen Weöres Sándor költészete, gondolatisága nagy hatást gyakorolt az ő művészetére és világképének formálódására is.

A lexikon-szócikkek lajstromozó stílusában jellemezve művészi látványvilágát, ki kell emelnünk végezetül a következő sajátosságokat: Lovas Kiss Antal figurái állati és emberi alakok lírai metamorfózisai. Képein totemszerű, mitikus és mesés lények jelennek meg: erőtől duzzadó táltosok, tekergőző sárkányok. Olyan lények, akik otthon vannak a különböző létezési terekben: a levegőben, földön, vízben, víz alatt. Gyakori témája az átváltozás, a küzdelem. Szereplői átváltozott emberek. A nőalakok hol tündérek, hol boszorkányok. A viaskodás egyszerre sugározza szét az áhítat szépségét, a kiszolgáltatottság rémületét és a fájdalom expresszivitását. Jól érvényesül a mozgáselv a stilizált formákban is. Erőteljes alapszíneiben – a kék, a vörös és sárga játékában – szinte összeér az egész világ (a világ-egész).

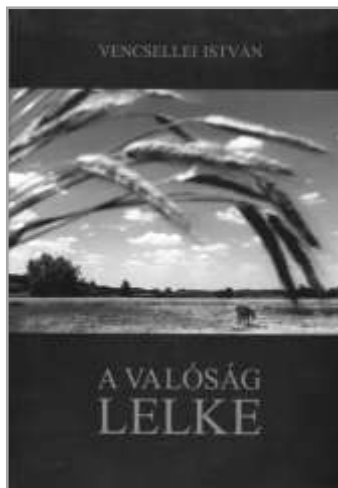
Lovas Kiss munkáin erősek az állati minőségek, fontos az állapot helyett a folyamat, és a művészetét a növényi lét, a növekedés határozza meg. Ez okból jelkép erejű a *Teremtő* című pasztell, melyben (mint a *Metamorfózis* születéséből vágta, majd a vágtaból repülés lesz) vibráló harmóniába kerülnek egymással a profán és szakrális genezisek. Ilyenkor nem archaikus múltunkat éljük át, nem is valamilyen távoli jövőre gondolunk, hanem megérezzük az időt. Félénken mosolygunk – talán a múlandóság árnyékában, de mindig megrendít az élmény, hogy létezzünk!

Lovas Kiss Antal: A Teremtő

A VALÓSÁG LELKE

Vencsellei István 80 éves

Vencsellei István azért válhatott nemcsak ennek az alföldi tájnak szinte ikonszerű személyiségévé, de a magyar fotóművészet élvonalának emblematisz alakjává is, mert komoly művészi elhivatottsággal kívánta bemutatni mindazt, amit a megcsönkített országba született generációk az elmúlt évtizedekben átéltek, szerettek, megsirattak – fogalmazott Bényei József *A valóság lelke* című jubileumi kiállításra megjelent, és a tárlat mind a nyolcvan képét reprodukáló album bevezető esszéjében.

A Vencsellei művészi éthoszát is megalapozó morál egyik stabil eleme a hűség, de Bényei ide sorolja az emberek és a természet mellett a hitet is, a szeretetet, a megőrzés, a féltés együttes jelenlétét. Fontos a magyarság és az értékmérés, művészi szinten pedig a fotográfiák több szintű olvasatának lehetősége. Ezért is emelem ki most a művész kiváló szimbólumalkotó képességét. Ez a klasszikus montázstechnikában és a fotografálandó környezet jelképalakító elrendezésében, a szabadság allegóriáiban egyaránt érvényesül. A havas tájban a trinononi határoszlop elé állított meztelen leányzó, hajában trikoloros szalaggal, itt egyértelműen szabadság-allegória, mert a művészet a meztelenséggel képes a legérezékibb módon kifejezni aktuális szabadságfokát, szabadságról alkotott eszméjét.

Vencsellei István: Trianoni határoszlop (Tatárhágó, 2009)

Ott állva a határoszlopnál, a fájó-remegő szép a szabadságvágy eszméjeként nő az oszloppal az égig. A montázstechnikának (az olvasatszintek sokrétűségének) is köszönhetőek Vencsellei kiváló művészportréi. A háború- és rombolás-ellenes, kommunizmusellenes (*Hortobágyi corpus*), időmúlás-ellenes lírai transzpozíciói szintén izgalmas kalandozási lehetőségek.

A 80 éves művész Varga József felvételén

S megint nem a téma, hanem a művészi komponálás, az eszme, a drámai, sőt, a katarziszig vezető tragikum kifejezése miatt vált egyik szeretett Vencsellei-fotográfiammá a 2006-ban készített *Bözödi templom*, az elárasztott terület fölé fánya

magasodó toronnyal és a falu vízfelület alá applikált látképével.

*Vencsellei István:
Bözödi templom
(2009)*

Épp a visszatekintőn dolgoztam, belepillantva a tárlat internetes vendégkönyvébe is, amikor megakadt a szemem egy sokkoló, a fotósorozathoz is kapcsolódó híren. Június 29-én kora délután, 14 és 14.30 óra között leomlott a bözödi templom tornya – adta hírül az egykori község Facebook-oldala. Az erdélyi Maros megyei települést 1988-ban árasztották el egy megalomán és értelmetlen víztározó-építés miatt. A nagy többségében magyarok lakta falu a Causescu-korszak barbár falurombolása és sovinszta politikája egyik szomorú szimbólumává vált.

Bözödújfalú különlegességét vallási sokszínűsége adta. Száz esztendővel ezelőtt az alig 700 lelkes faluban a katolikus, az unitárius, az ortodox, valamint a székely szombatos felekezet hívei egyaránt megtalálhatóak voltak.

A mesterséges tó kialakításához már 1975-ben hozzákezdtek, ám a munkálatok két évvel később leálltak, és csak 1984-ben indultak újra. A rezsim cinizmusát jól mutatja, hogy a szülőfalujuk végzetét jelentő gát építésénél javarészt helyiek dolgoztak, akik még örültek is a munkalehetőségnek. Hogy mi a végső cél, arról a hatalom persze mélyen hallgatott, és a bözödújfaluiak csak akkor döbbsentek rá, amikor már megindult a kitelepítés.

A vizet 1988-ban eresztették rá a falura. Csak 12 ház maradt épen, ezekben ma nagyjából negyven ember él. Az unitárius és a katolikus templom még egy ideig állt az elárasztás után is. Mára a környékeliek elhordták mindkét épület falát. A diktatúra ugyan 1989-ben összeomlott, de a települést akkor már nem lehetett megmenteni. A kitelepített lakosok az óta sem kaptak semmilyen kártérítést.

A Sükösd Árpád által 1995-ben emelt emlékművön az alábbi szöveg áll:

„A tó fenekén Bözödújfalú nyugszik, 180 házának volt lakói szétszórva a nagyvilágban ma is siratják. A diktatúra gonosz végrehajtói lerombolták, és elárasztották, ezzel egy egyedülálló történelmi-vallási közösséget szüntettek meg, melyben különböző nemzetiségű és felekezetű családok éltek együtt évszázadokon át, egymást tisztelve, és szeretve, példás békességben. Immár a katolikus, unitárius, görög-katolikus és a székely szombatosok fohászaik örökre elnémultak. Legyen e hely a vallásbéke helye és szimbóluma.”

2004-ben a tetőszerkezetet egy vihar sodorta el. Az elmúlt évtizedekben csak a katolikus templom tornya (egy évtizede csonka tornya) emlékeztetett arra, hogy valaha itt egy magyar falu állt – 2014. június végéig...

*A bözödújfalui templom 2004-es vihar után – lent, balra;
s mára csak ennyi maradt az egymás mellett élő vallásokból – lent, jobbra
(forrás: facebook)*

HAGYOMÁNY ÉS MODERNSÉG

*Bertha Zoltán centenáriumi emlékkiállítás a Sárospatakon,
az Újbástya Rendezvénycentrum Urbán György kiállítótermében*

Noha már legalább másfél évvel korábban fölkerít a család a centenáriumi emléktárlat megnyitására, néhány nappal az ünnepi alkalom előtt is több újdonsággal szembesültem. Bertha Zoltán képeinek más és más jelentése nyílt meg előttem, attól függően, hogy a festményt egyszerű biográfiai adatként, a lokális identitás dokumentumaként, a művészet- és művelődéstörténeti vonatkozású emlékezés-folyamat részeként, a népi-organikus látásmód példájaként vagy egzisztenciális filozófiai absztrakcióként, illetve a szakrális létezőmód artefaktumaként néztem.

Ezt a folyamatos jelentésárnyalódást jó jelnek vélem, arra utal ugyanis, hogy a hagyomány és modernség kapcsolata máig termékeny. A modernség (Apollinaire kalandja) természetes sajátjaként tekintünk a mozgásra. A tradíció (tehát a rend) szintén mozgásban van. Ez a tradíció eleven mivoltát mutatja, továbbá azt is, hogy egy lezárt életmű ugyanúgy mozgásba lendül, s elindítja az érvényes képolvásokat párbeszédét. A *Hagyomány és modernség* emlékkiállítás meghívóképe az *Életfa* (*Szándék és megvalósulás*) című alkotás lett, sugallva, hogy a kaland és rend „pörpatvarából” – vagy bármilyen diskurzusból – csak úgy lesz termékeny élet, ha az hitből fakad és reménységgel áldott.

Személyesen nem ismertem a művészt, sőt, a Sárospatak-értésem is alig haladja meg a kötelező szintet. Mi indokolja tehát, hogy sokak után, de most mások előtt én tulajdonítok újabb jelentéseket ennek a máig mozgásban lévő életművet reprezentáló kiállítási anyagnak. Talán az lehet a magyarázat, hogy érteni, vagy inkább érezni vélem néhány Bertha-kép mélységét és szellemi kiterjedését, illetve a fegyelmező belső lírai rendet, mely a lombok apró kozmoszát összekapcsolja a csillagrezdüléssel, az enteriőrök intim hangulatát a történelmi sorssal, és a küldetést is mindig a reménnyel emeli a hétköznapi feladatai fölé.

A kiállítást a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, illetve a Művelődés Háza és Könyvtára rendezte, a vendégeket a Művelődés Háza igazgatója köszöntötte.

Kívülálló vagyok, és belülről tekintek. Mindannyian ilyenek vagyunk, mikor egy kép ablakán keresztül olykor csak a térben kutatunk távolabb (nézve a várost vagy a tájat). Az időben is visszalapozhatjuk gyermekkorunk vagy elődeink emlékeit. Megérezhetjük egy nemzetlélek sóhajtásait, földidézhetjük irodalmunk és zenénk disszonanciákkal teli harmóniáját.

Adyra gondolva faragott fejfapiramisok csúcsán győz a halál fölött az élet; *Kodály emlékére* tulipánharmattal szomjukat oltó madarak szállnak a napba; de *Madách* világát körbejárva is rájöhetünk, egyensúlyozva a hideg űr szélén, hogy minden kaland ihletője és végcélja is a rend. S az angali noszogatót is érezzük némely kép előtt (pl. az évszakos allegóriákat vagy az őselemeket átremegve), hogy álljunk végre szóba a Mindenhatóval.

Tél derekán a művész fia elektronikus levélben postázott egy csokor digitalizált képreprodukciót. Túl voltam akkor már az *Életfa* címmel Bertha Zoltán festői világáról szóló album áttanulmányozásán és ismertetésén, két új közleménnyel pótoltam ki a Bertha-portré-vázlatot; át tudtam tekinteni a családi gyűjteményt, illetve egy cd-összeállításról az életmű-reprodukciós keresztmetszetét is figyelemmel követhetem.

A kiállítás megnyitóján a Farkas Ferenc Művészeti Iskola adott zenei műsort

Minden tudatos vagy véletlen egymás mellé helyezés egyúttal értelmezés – a művek olvasatának új lehetőségét kínálja minden új sorrend. Ebben a több mint félszáz kép által megalkotott rendben számos szellemi, lelki és festői kaland útja bontakozik ki. A sokrétűség, változatosság kalandja a témák, szemléletek, stílus-változatok között. Az idő kalandja fél évszázad termését áttekintve. Vagy az identitás és önfelmutatás kalandja, az egyenes út, a tisztesség és tisztaság kalandja.

A centenáriumi válogatás egyrészt dokumentum a festőpályáról és az emberi életútról, másrészt referenciális viszonyba lép a festő és az utókor jelen ideje – kétfajta jelen időben kell megszólalniuk így a képeknek. Ezért lendült mozgásba a tárlatanyag. Nemcsak a válogatás egésze referál az életműre és az idősíkokra, de a kiállításon egymás mellé került, a képek ritmusjátékába jól illeszkedő művek is sajátos magyarázatok bölcsői. A tárlókba emelt dokumentumok tovább árnyalják ismereteinket, eligazítva a reprodukciók, újságcikkek és albumok, címlapképek

segítségével egy reménységalapú és örömszavú, az Istenkövető és emberhez méltó festői világban. Az elektronikus levélben megnyitott, ismert Bertha Zoltán-képek néhány hónappal ezelőtt is újabb jelentésárnyalatot kaptak. Idézem a virtuális térbe rögtönzött válaszlevélből:

„Lírai geometrizmus, finom zenei hangzásokkal a téli háztetők ritmusában. Különös atmoszférájú a téli impresszió a Kollégiummal. A váralja fényei és árnyékai, felhői és a hó alól kikacsintó fű- és levélsomói a létpihenést és a derűt, a lassúságot, vele együtt az emlékezést erősítik föl. A Bodrog-parti fák absztrakciós színjátékai; az akvarell gesztusokból összerakódó lírai indulattömeg. A táncos mozdulatú bokrok és épületek, a víz és a kő, az ember formájú fa és a fény játékos és fegyelmezett (az étellel játszó, halált fegyelmező) kompozíciója.”

S folytatható mindez a külön teremben érzékenyen berendezett családi képek bensőségességével, a szétsugárzó s mindent átható derűvel – úgy tűnik, mintha magából a megfestett alakból, egy szerető tekintetből, az önfelelt tevékenységből (legyen az cipőfűzés vagy olvasás) érkezne a képre a fény. A lélek erejét edző, a szellemet is világosító megmaradáshit azonban nem csak az arcokat vonja szelíd, ám annál tartósabb sugárba. A hajnali jegenyék táncát és a *Tavaszi* növekedését, *Egy lélek tájait*, a *Kötődéseket* ugyanúgy élteti, a *Távoli fényt* is elérhetővé teszi.

A „PATAKI DIÁK” SZOBRA

Sárospatak főtere látványosan megújult az elmúlt évben. A Pataki Öreg Diák Találkozó keretében június 28-án avatták föl a Pataki Diák életnagyságú bronzszobrát a Makovecz Imre térre keresztelt főtéren. A köztéri mű a diákváros életét évszázadokon keresztül meghatározó szellemiséget hivatott reprezentálni (a bronzszobrot Borsi Antal és Borsi Kati készítették).

(Az „öreg diákok” este még a Bertha-család Kossuth utca 25. sz. alatti épületben gyűltek össze, mely korábban a Kollégium nyomdája volt, majd Kövy professzor, Kossuth Lajos tanára lakott a házban, s Ablonczyak is éltek itt egy időben – olvashatjuk a kiállítást is ajánló *Sárospatak Reneszánsza* honlapon.)

SZAKRÁLIS TEREK ÉS SZEMÉLYES IDŐK

(Nikolaj Fedkovič kiállítása – Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep)

Az európai művész fogalmát (jelenségét) jobban megérthetjük a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep munkájában – az 51. nyári kurzuson – harmadik alkalommal résztvevő Nikolaj Fedkovič életén és munkásságán keresztül.

Az akadémiai mester, képzőművész grafikus és szobrász hajdúböszörményi teljesítménye eddig maximális elismerést kapott. Először 1981-ben hívták meg, s az akkor Csehszlovákiában élő alkotó rögtön feliratkozott a Káplár-díjasok névsorába. Az elmúlt évi jubileumi művésztelepen Káplár-díjasként vett részt, Szlovákiából, és mivel újra kitüntették, az idén önálló kiállítással térhetett vissza.

A művek közt ugyanúgy föllelni a '80-as és '90-es években készített jellegzetes kompozíciókat, mint az eredeti stílusfelütésben megismert formavilágot-tematikát mélyítő és transzponáló munkákat a 2000-es évek elejéről, illetve a közelműltből. Ezt a tárlatot méltán tekinthetjük egy kísérletmű-keresztmetszetnek. A technikák, műfajok és méretek is igen változatosak: a kisebb szöveg-kép grafikai montáztól, a családi arcképcsarnokon és egyéb portrékon keresztül, a groteszk zsánerig, az álmok szürreális panoptikumáig, a középpontba helyezett bronz kompozíciókig, melyek személyes történeteknek adnak szakrális keretet.

Nikolaj Fedkovič Ungváron született 1945-ben, Brno-ban folytatott művészeti tanulmányokat; s a stúdiórok sorában Prága következett, ahol 1972-ben szerzett diplomát. 1976-tól Kassán tanított az iparművészeti iskolában, ahol 12 év múlva igazgató lett. Nem sokkal később, '89 nyarán politikai okok miatt Németországba menekült. Két évtizeden keresztül Kölnben dolgozott, majd visszatért Szlovákiába.

Fölfogható a 20. századi közép-európai sorsként is e hanyattatás – akár a térképre tekint az ember, akár az esztétikum és a politikum mezőire, a lélektani, társadalmi és erkölcsi vonatkozásokra –, a művészé válásban azonban az identitásküzdelem, a helykeresés, illetve a szabadságkiteljesítés alternatíváinak próbálgatása föltétlenül a meghatározó mozzanatok közé tartozik.

Nikolaj Fedkovič: A büszkeség áldozata

Az európai művész fogalmát itt nem a földrajzi beágyazottsággal, inkább az egzisztenciális meghatározottsággal és a drámai karakterrel mérjük. S az is az európaisághoz tartozik, hogy miként gazdálkodik a művész a sorsként kapott drámai jelleggel: hogy tragédiában vagy komédiában, tragikomédiában, esetleg szatírban, abszurd színjátékban vagy szürreális etüd formájában mutatja-e be magát, korát és saját társadalmát, az isteni (kozmosz és fatális) és az emberi (hétköznapi és esendő) viszonyokat.

Az európai művészt jellemzi továbbá, hogy honnan erednek a gyökerei. Itt a

reneszánszig lehet tudatosan visszanyúlni, mert a művész státusa a trecento elején vált le a mesteremberéről. A reneszánsz jobbra a keresztyén világképre épült, és egyaránt merített a klasszikus (görög mintát átformáló római) és ortodox hagyományból, megőrizve a gótika szimbolizmusát is.

(Erre utaló jegyem vélem két emblematis, összetett szoborkompozícióját, s mindkettőnek több olvasati lehetősége van. A templom, mint szakrális tér, a személyes idő része lesz – a múzsajegyekkel, a művészlét alternatíváival, illetve az önismereti stációkkal a megvilágosodásig –, ahol nem annyira a templomban lét a meghatározó, hanem az élet templomszerű felépítése. A másik építménye a kódex, a könyv, az Ige, a titok, a könyv lapjai közé zárt szentség fogalmait járja körbe. Szimbolikus tér-triptichon és megismerés-allegória *A tudás kútja* című

alkotás, ahol éppen egy fordított folyamat játszódik le: a történelmi idő alakul át személyes térré, és a képmezőkkel díszített posztamens újabb univerzumot rejt magában. A kompozíció középkori karoling reneszánsz „öltözete” otthon ad a világirodalom nagyjainak – Dante és Shakespeare, Joyce és Canetti irodalomba kódolt üzenetivel az emberiség vagy a szellem kaland-történetének részei leszünk, de a bejáratot nekünk kell megtalálni.

Visszatérve a tradíciók megjelenítéshez, kikerülhetetlen volt Fedkovič számára a németalföldi vizuális kultúrkörhöz való viszony tisztázása s annak számbavétele, hogy mit kezd a művész a barokk elbeszélésmóddal, figyelembe veszi-e például az orosz ortodoxiát és az ikonhagyományt expresszív realista fölfogással ötvöző iskolákat – Kijevtől Szentpétervárig.

Azzal a móddal szintén itt kell számolnunk, ahogyan beépíti a saját világába a mágikus, a primitív, a távol-keleti és más művészi hatásokat – közte is kiemelt szerepet tulajdonítva például az arcképeknek, a fotográfiának, egyúttal annak filozófiai aspektusait is értelmezve. (Nemcsak Barthes és Sontag, hanem Soulage és Cartier-Bresson megközelítéseit idézhetjük itt, figyelembe véve úgy az elbeszélő idő és a képbe rögzített jelen összefüggéseit, mint a megörökített tárgy/személy és a halálhoz való viszony történelmi-egzisztenciális szempontjait.)

Nikolaj Fedkovič munkásságáról, művészi világképéről írja a nemzetközi szakirodalom, hogy az ő mágikus képei telítve vannak személyességgel, megjelennek az egyéni (családi) és kollektív (társadalmi vagy archaikus) történetek – s nem kevésbé szerethető a művek sajátos humora is.

Képein titokzatos dámák sorjáznak, aktok, oszlopok, hangszerek toronyok, valódi emlékek és látomásigézetek, jelmezek, tükrök, maszkok forgatagába jutunk, mely hasonlatos egy színház kelléktárához. A véletlenszerűen egymás mellé rendelt kellékek az eklektikus, olykor kaotikusnak tűnő építkezés ellenére is csábítanak. Van valami egyszerre nemes és hősies, mégis naiv és groteszk ebben az esendő szereplőkkel benépesített világban. Az abszurd-mágikus festményelgondolásokhoz a valóságos személyek és a megtörtént történetek kínálják a művészi nyersanyagot.

Minden képhez akár több történet is bele van sűrítve. A festő úgy választja ki a narrátorát, hogy általa összekapcsolható a külvilág és a festmény világa: a kaotikus állapotokban pedig hamar ráismerünk belső világunkra, a lelki és szellemi környezetre. Jellemzően kiemel a művész egy arcot vagy figurát – ez a kiemelt alak lesz a mesélő, hozzá képest, az ő nézőpontjából értelmezzük a képen látottakat.

Ez a viszony elsősorban érzelmi, és gyakran felkavaró a szépség-extázis felé vezető úton. Máskor nincs ilyen kiválasztott személy, ekkor a festő panoráma-képet kínál: élénk tárva a hiábavalóságok és véletlenszerűségek, az egymás mellett elfutó s az ódon falakkal elválasztott életek panoptikumát.

A látnivaló oly sűrű, hogy el kell időzni a kép előtt. Sok a szimbólum és metafora – egymás után bogozhatnánk az akt és a macska, oszlop, ablak, golyó, a képbe zárt kép, a rinocérosz, vagy a betű és tekercs, a kalap meg annyi más dolog és jel jelentését. Akárhányszor ránéziünk egy képre, mindig másra figyelünk föl. Mégsem epikus művek a Fedkovič-képek, hiszen egy pillanat alatt átsugárzik a sors és az élethangulat: egyszerre van jelen a drámai és lírai minőség.

Fedkovič képein rendszerint a keretek díszítése is árnyalja a képjelentést

A kompozíció irányításában Fedkovič alkalmazta a 17. századi holland zsánerfestészet (az alakos enteriőrök) tanulságait. Azt sem tagadhatja, hogy a gótikus táblakép-festészet örököse. Hatottak rá az orosz ikonok és miniatúrák, az archaikus technikák és ábrázolásmódok. Szintén fölfedezhetők a lipcei iskola nyomai, a mágikus realista, szocreál parafrázisok (például Tübke festészetéből).

A képek kalligrafikus betétje, a szövegelem és az idézetre, szövegre utalás (Hölderlin pl. ugyanúgy jelen van, mint a kortárs szlovák költők) a montázst (grafikai kollázst – egyik lapon a Mátyás királyportrés 100 pengősünkkel) áttemelik a vizuális mezőből a filozófiai és erkölcsi diskurzusok terébe. A szöveg (a képpé váló

betű) itt arra is utal, hogy a művész a médiumok szimultán megjelenítésével új dimenziókat nyit meg az olvasatok előtt (s ugyanezt fejezi ki más eszközökkel a fotó és a festmény, a nyomtatott és a rajzolt grafikai szöveg vagy a szobor és a kép társítása is).

Hogy miről van szó e diskurzusokban, azt pontosan nem tudjuk. Ám következtetni tudunk olyan lehetőségekre, hogy egy nagy világszínháték részei vagyunk-e, vagy meg tudjuk őrizni az intimitásokat; hogy eljátszatják-e velünk, vagy lehetnek még saját érzelmeink, szerelmeink vagy bánataink; hogy tényleg mienk-e az öröm, amit érzünk, hogy a tragédia velünk történik-e; hogy vannak-e még ünnepeink, és hol és kik vagyunk ebben a világban. Hogy van-e világ, és hogy ki benne Isten...

De ha ezekre nem is tudunk válaszolni, azt újra és újra meg kell kérdeznünk, hogy kik vagyunk. Fölteszi ezt a kérdést a művész is magának, és különös varázst hoz létre a melankólia és groteszk humor ötvözeté, mely fölfedezhető az önarc-kepelemet alkalmazó Fedkovič-festményen is: egy akt és egy macska, borosüvegek és aranycsináló máguskellékek között festő-Einstenként hegedül az éppen készülő művén, vagy belőle kilépve a művész. Lám, a relativitáselmélet és a téridő fogalma sajátos értelmezést kapott a művészet időtlen terében.

*Nikolaj Fedkovič:
Gazdag vacsora...*

Nikolaj Fedkovič kiállítása július 5–15. között volt látható a hajdúböszörményi Silye Gábor Művelődési Központ galériájában, ahol ez után a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep 51. nyári időszakának seregszemléjét rendezték meg. A telepen résztvevő 18 alkotó több mint fele külföldi (mexikói, japán, indiai, spanyol, lengyel, szlovák, szerb) volt. Az idei Káplár-díjat GAJDÁN ZSUZSA érdemelte ki.

„HAJDÚBÖSZÖRMÉNY A FESTŐK VÁROSA”: A MÁSODIK FELVONÁS

Sántha Antal képzőművészeti gyűjteményéből 2010 tavaszán rendezett kiállítást a hajdúböszörményi Silye Gábor Művelődési Központ. Az alkalomra akkor egy több mint 60 oldalas színes katalógus készült, bemutatván 55 olyan alkotót, akik a hajdúvárosban születtek, ott éltek, vagy életük és munkásságuk révén kapcsolódnak Hajdúböszörményhez. Három évtized (az évszázados festőhagyományoknak, a lokalitásból az egyetemes létezésre nyitó értékeknek) elkötelezett gyűjtőmunkája azonban

nem állapodhatott meg ebben a szemlében. Nem annyira összegző, mint inkább széttekintő volt a tárlat abban az értelemben, hogy további ösztönzéseket jelentett. Új nevek és újabb életművek kerültek Sántha Antal látókörébe, így az elmúlt esztendőben is egyre gyarapodott a kollekció.

A *Hajdúböszörmény a festők városa* című katalógust immár kibővített formában készül kiadni a gyűjtő. Tervei szerint 2015-ben jelenik meg a rövid életrajzokat és műreprodukciókat közlő kiadvány, melyben 16 további hajdúböszörményi születésű vagy oda jelentősen kötődő festő és grafikus is szerepelni fog, s velük a

hetvenet is meghaladja a fölktutatott művészek száma. Sántha Antal a katalógus kiadásával egy időben szeretné (egy nagyszabású kiállítás keretében) bemutatni a kibővített képzőművészeti gyűjteményt is. (Az online változat szintén elérhető, és az alábbi linken megtalálható: <http://www.hajdukfovarosa.hu/download/festokvarosa.pdf>.)

Sántha Antalnak minden, a katalógusban fölüntetett művésztől van legalább egy műalkotás a birtokában, de „kedvencei” képeiből – ha lehetősége volt rá – természetesen több művet is megvásárolt, Pálnagy Zsigmondtól például 27 festménye van (de a 71 művésztől egyébként összesen több mint 250 kép alkotja

a minden bizonnyal legnagyobb helyi értékű, de szélesebb kisugárzású hajdúböszörményi magánkollektiót).

Az első merítésben olyan művészek munkáival találkozhattunk, mint Pálnagy Zsigmond, Boromisza Tibor, Káplár Miklós, Maghy Zoltán, Király Jenő, Uzonyi Imre vagy Veress Géza; a kortársak közül (pl. a közelmúltban elhunyt Pálnagy Balázs, Huszthy Árpád, Katona György mellett) Gajdán Zsuzsa, Szilágyi Imre, Uzonyi Ferenc. Az új szerzemények között szerepelnek mások mellett Ócsvár Rezső (és unokája, Vízy László), Uzonyi Pál, Póka György, Tamus István, Barcsa Pál, Oláh Kati és Tarczy Péter munkái is.

EGY ÚJABB SZÓCIKK A TERVEZETT MŰKATALÓGUSBÓL: ÓCSVÁR REZSŐ Szomolnokon született 1877-ben. Festőművész, gimnáziumi rajztanár. Két évszázados királyi vésnök családból származott. Rozsnyói gimnáziumi éveit után püspöki ösztöndíjjal elvégezte a Rajztanárképző és Mintarajz Iskolát, ahol 1899-ben kapott diplomát. Szatmárnémeti és pesterzsébeti gimnáziumi tanárként negyven évet szolgált. 1912-ben diákjaival aranyérmert szerzett a drezdai kiállításon. Meggyőződéssel vallotta: minden tanulni vágyó fiatal megtanítható rajzolni és festeni. Pályafutása fontos állomása volt, hogy 1919–1923 között illusztrátora volt a *Cimbora* gyermekújságnak, amelyet Benedek Elek szerkesztett Erdélyben, Történelmi tárgyú munkái, tájképei jelentősek, melyek között műemlékek gyakran láthatók. Szülővárosáról (Szomolnokról) 1935-ben rajzokkal illusztrált várostörténetet írt. A tűzvészben 1905-ben elpusztult barokk tornyot olajképen örökíttette meg, melyet a városházán őriznek. Egyik legismertebb alkotása Gömör megyei legenda: II. Rákóczi fejedelmet és muzsikusát, Czinka Pannát megörökítő képe. Gyakran megfordult leánya, Ócsvár Ilona családjának otthonában, a Hajdúböszörmény és Balmazújváros határában lévő Görög-tanyán. Itt született unokája Vízy László, aki szintén festő lett. Itt rajzolt és festett Ócsvár Rezső. „A tanya világa az ő szemével a derű, a fényben úszó Alföld volt.” Hosszú élete utolsó évtizedében munkásságát Vasdiplomával ismerik el. 1968-ban Budapesten hal meg.

Az előző oldalon:
Barcsa Pál *Történelem* (fent)
és Tamus István *Lámpás
csendélet* című festménye látható.

Ócsvár Rezső képe:
Homokos szekér (jobbra, lent)

TÁJÉRZÉKELÉSEK

A kecskeméti Nagy Otília a 2013. évi Fresh Art 7 debreceni pályázati kiállítás fődíjasa volt. A hagyomány szerint a díjazott fiatal művész a következő évben önálló kiállítást rendezhet. Nagy Otília tárlata június 27. és július 25. között volt látható a Belvárosi Galériában.

Nagy Otília: Kápolna rét

Nagy Otília ars poeticája: A világhoz való viszonyomat igyeksem a képeken keresztül újraírni, megfejteni. Élethelyzetek, életterek, portrék, egyéni vagy akár mitikus történetek sajátos megfogalmazásai tűnnek fel a munkáimon. Mégis a legtöbbször a természeti látványból kiinduló kompozíciók megalkotása jellemzi. A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar DLA képzésén folytatott festészeti programtervezetemnek is ez volt a vezérvonala 2008–2011 között. Az alkotásokra vonatkozó, indíttatást nyújtó idea a táj idillikus, mozdulatlan közege, kimeríthetetlen szépsége. Azok a benyomások, melyek hordozzák az élő természet jelenségvilágának komplex dinamikus ritmusát, az érzékszervi – és azon túli – érzékelés minden egyes csatornáin keresztül közvetlenül áramlanak, egymást gazdagítva. A szabadban történő alkotás előnye, hogy az abszolút jelenlét intenzitását hordozza. Az alkotó számára a cél, hogy szemlélődése során helyreállítsa a táj „hatalmát”, a helyből kisugárzó szellemet (genius loci). A teljes ráhangolódás során a „képmás” megelevenedik, azaz hordozza – a térben és időben lehetőségként feltárulkozott – örök jelentést. A természet minden egyes valósága valamely szimbólumnak a kifejeződése. Alapvető adottsága a rend és harmónia, mely szükségszerűen vezeti az elmét a csend megtapasztalásához, a tiszta tudatosságához. Ezért választottam műtermemnek a szabad teret, amely a festészeti tanulmányaimnak is témája lett.

VIBRÁLÁS címmel rendezte meg Horváth Ibolya festőművész új kiállítást Debrecenben a Benedek Galéria júliusban

Fotó: Varga József

SZÁRNYAS SÁRKÁNY HETE

Utcaszínházi Fesztivál Nyírbátorban

Természet- és emberközeli élmények – a „legsabadabb színházcsinálók” mutatványai utcai, ligeti, füves és vízi helyszíneken. Egy csipet tündérvilág, tűzfény, dobolás a távolban, s egy kis középkor, egy kis folklór, zene és játék, boszorkányok és kábulat. A tó fölött sárkány terpeszkedik, a réten a fából készült Korona Teátrum ékeskedik... – A július 11–13. között Nyírbátorban rendezett „Szárnys Sárkány” ellenpontja a piaci alapú, sztárkultuszos, tömegizlést alábecsülő nyári eseményeknek. Mint a beharangozó is hirdette: „A sárkányfeszt egyedülállóságát a fesztiválok sorában az impulzusok, különféleségek találkozása jelenti. Egyszerre tud családias, lokális, regionális és globális, hazai és nemzetközi lenni; szakrális-rituális témákat, mitikus történelmi hagyományokat megidéz és modern szellemiségű; természet-közeli és az épített kulturális örökségbe illeszkedő. Teret ad a magas kultúra, a rétegzene, a művészet és hagyomány, a mára ’klasszikussá’ vált populáris kultúra művelőinek – egyszerre nyerve el mind az igényes kritika, mind az utca embere tetszését. A záró produkció egy ünnepi keretbe foglalt, szimbolikus történetmesélés nagyleptékű térjátékának helyszíne, ahol a néző maga is szereplővé válik.”

SZÁMVETÉS – SZÍNIVETÉS

Sipos László erdélyi festőművész (a Magyar Művészeti Akadémia tagja) új kiállítását *Számvetés, színvetés* címmel rendezte meg július 15–30. között a Kárpát-haza Galéria a Forrás Galériában (Budapest, Teréz krt. 9.); a megnyitón Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár mondott ünnepi beszédet, a tárlatot Szomjas György filmrendező nyitotta meg, közreműködött Petrás Mária népdalénekes. (A kiállítás július végéig volt látogatható.)

Sipos László: Barokk portré (1975–2000)

SZÉKELLYÉ FOGADOTT GENFI REFORMÁTOR

Kálvin János egész alakos szobrát avatták fel július 10-én a sepsiszentgyörgyi Kálvin-téren, a 7. Református Magyar Világtalálkozón. Bocskai Vince szovátai szobrászművész majd' két és fél méter magas alkotását az ötletgazda, Ince Sándor nyugalmazott esperes, a Székely Mikó Kollégium Alapítvány elnöke, Kató Béla, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke és Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy polgármestere leplezte le – írta a *reformatus.ro* egyházi hírportál.

Bocskai Vince Kálvin szobra

„Kálvin János tanítása bűvópatakként volt jelen a magyar református egyház több mint négy és fél évszázados történetében. Ő volt az, aki talán leghitelesebben és legérthetőbben tolmácsolta számunkra Isten szavát, a megváltás ígését, amely a székelyek, a várakozó órállók számára a reményt, a világosságot és a békét jelentette” – mondta Kató Béla.

A háromszéki eklézsiák parókiáin és a vidék iskolai könyvtáraiban egyaránt ott voltak Kálvin könyvei, melyeket lelkipásztor-generációk adtak drága kincsként egymásnak. A székely társadalom talán a genfinél is zártabb, ahol a jövővénynek általában nincs mit keresnie. „Jean Calvint viszont nagyon hamar befogadtuk, Kálvin Jánossá lett, s Kézdiszéken úgy tartják, hogy élete végén Erdélybe érkezett. A hagyománynak semmilyen történelmi alapja nincs, csupán azt jelzi, hogy az üldözött, annyszor menekülni kényszerült genfi reformátort magyarrá, székellyé fogadtuk, tekintélye nagyobb a magyar reformátorokénál.”

Szálltal, hogy Sepsiszentgyörgyön bronzszobrot avattak tiszteletére, az utókor ércebe önti a történelmi tény: „Kálvin tanítása immár 450 éve jelen van a nyugati kereszténység székely végváraiban, nem csak hallgattuk, hanem meg is hallottuk szavát, és megláttuk azt, akire ő mutatott: a megváltó Jézus Krisztust.”

Kálvin János ércalakja beáll Sepsiszentgyörgy vártemplomának védői közé – azok sorába, akik „évszázadokon keresztül kiegyenesített kaszával és a hit drága fegyverével védték ezt a helyet”. A szobor ettől kezdve a nyugati kereszténység

határköve is, mivel igazolja, hogy a székelyföldi, erdélyi református közösség az európai protestantizmus erős bástyája.

A szobor apropóján Nagy Károly Zsolt fogalmazta meg elsőként gondolatait a *Reformátusok Lapja* július 13-i számában. Igaz, hogy leginkább talán Kálvin tiltakozna az ünneplése, a reá való emlékezés, a szoborállítás ellen (s halálának 300 éves évfordulóján már a megemlékezés pusztá gondolata megosztotta a magyar reformátusságot), mégis nagy szolgálatokat tehet egy ilyen alkotás az identitás megőrzése szempontjából. „Ez a szobor ugyanis nem Kálvinról szól, nem az ő képmása, hanem a miénk – írja Nagy Károly Zsolt –, és ez független a szobrász művészi szándékától, az alkotás portrészerezésétől, illetve az ábrázolás bármiféle történeti hűségétől vagy idealizáló megfogalmazásától. Ezzel az értelemmel mi magunk, illetve [...] a szobrot állító szűkebb közösség ruházza fel az alkotást. A szobor ebben az újrairó olvasatban a nemzetmegtartó szerepben elgondolt kálvinizmust, a mi győzedelmes hitünket jeleníti meg.”

AZ ANGYAL NEM AZ ORSZÁG, HANEM AZ EMBEREK KÖZÖSSÉGE

Félreértések a német megszállás áldozatainak emlékműve körül

„A magyar politikára oly jellemző homályos dramaturgia folyományaként” írta meg tisztázó levelét Dávid Katalin művészettörténésznek Orbán Viktor miniszterelnök, egyebek mellett azt is értelmezve, hogy Párkányi Raab Péter műalkotása nem a német megszállás, hanem a megszállás áldozatainak az emlékműve, „ártatlan áldozatok száz-ezreinek emléket állítani pedig nemcsak helyes dolog, de erkölcsi természetű kötelesség is”. Szó sincsen tehát holokauszt-emlékműről, noha ennek a történelmi események volt az egyik következménye a magyar zsidók deportálása is. Az emlékmű nem kíván különbséget tenni az áldozatok között.

Párkányi Raab Péter kompozíciója

A miniszterelnök államjogi felfogása szerint a megszállók a németek voltak, „akik akkor éppen a náci államberendezkedés rendje szerint éltek az életüket. A kettő közötti különbségtétel, s az implikációk számbavétele is inkább a német népre tartozik, s kevésbé a német nemzeti erényeket egyébként elismerő, s a mások hibái iránt általában megértő és lovasias magyar ítézszekre. Talán ez érthetővé teszi, miért nem éreztük aggályosnak a birodalmi sas megjelenését.”

Ami az emlékmű szellemiségét illeti, a miniszterelnök sorra vette azokat az érveket, amelyek az angyal szerepelése mellett szólnak.

„Feltűnő, hogy milyen gyorsan nyert teret az angyal Magyarországgal történő azonosítása. Ezt kortünetnek látom. Egy olyan kor tünetének, amelyben a politikai-harci értelmezések vonzóbbak, mint a szellemi-lelki természetűek. Magam például az ártatlan áldozatokat látom az angyalban, s nem valamiféle

ártatlan államot. Ártatlan állam vagy ország ugyanis természeti és fogalmi képtelenségnek tűnik, ideértve a sajátunkat is. Az államokra nézve ugyanis nem az ártatlan és a bűnös, inkább a közjogi és nemzetközi jogi felelősség dimenziói érvényesek.”

A művész angyal melletti döntését Orbán Viktor értékesnek véli, megadja ugyanis „a pusztító gonosz ábrázolásának többletét”. Elismeri, hogy a szobor széles teret enged a befogadói értelmezésnek, ő maga nem is tudja eldönteni, hogy filozófiai vagy művészettörténeti szempontból mi erre a korrekt válasz.

Én szerencsésnek tartom a többféle értelmezés lehetőségét, de nem kívánok kitérni az Umberto Eco szerinti *nyitott mű* esztétikai és mediális problémájára, és az alkotás értékminőségére is csak röviden utalok. Noha egy köztéri mű – mint közösségi emlékezhely – terhelte a didaktikus jegyektől, ám a mementő-jellegbe szükségszerűen kell beleférnie az egymástól eltérő sorsok egymástól

eltérő élményének, valamint az ebből fakadó értelmezési különbségeknek.

De az értelmezésnek vannak korlátai. Mint ahogy Dante *Isteni színjátéka* is szinte megszámlálhatatlan jelentéssel ruházható föl, a jelentések közé viszont már nem fér oda az alkímiai-ezoterikus szint, mert semmilyen erre utaló jel és szándék nem olvasható ki a műből, de a konnotációs környezetből sem, úgy a német megszállás áldozatainak emlékműve sem engedi meg az olyan típusú értelmezést, miszerint az angyal végül is az ártatlan ország jelképezője.

Ha jól tudom, Magyarországot nem szokás angyalként ábrázolni – s még a „Mária országa” titulus sem engedi meg ezt a szimbólumjelentést –, az angyal nem ország-jelkép, inkább címermotívum. Lásd a Szent Koronás történelmi magyar címet, melyet két angyal fog közre. (Egészen mást tüzene a kép, ha a birodalmi sas a turullal viaskodna, de ennek az ikonográfiai verzióknak alapvetően más lenne a jelentése, és kevés köze volna az áldozatokhoz.)

Folytassuk az angyalos értelmezési gondolatkísérletet, elfogadva, hogy az angyal nem az áldozatokat jeleníti meg! Nos, ebben az esetben (lásd a koronás címet tartó két angyalt, illetve a Hősök tere Gábiel arkangyalát) védőangyalt látunk – az ország vagy a nemzet védőangyalát –, és a birodalmi sas Magyarország védőangyalára tör rá, eltiporva az ezeréves magyar államiság erényeit ugyanúgy, mint „a kétezer éves európai keresztény erényeket, a politikával és hatalommal szembeni keresztény

elvárásokat és tanításokat”. Az angyal tehát nem az országot testesíti meg!

Legfőljebb a magyar államiságot – s ez pedig nem egyenlő az országgal. A művész is az államiság megtestesítőjeként s Magyarország védelmezőjeként fordult Gábiel figurájához (mintája a Hősök terén látható szobor volt).

„Az én széttárt karú angyalom kezében van az országot jelképező ország-alma, amint éppen kiesik Gábiel ujjai közül. Ezt mindenki figyelmen kívül hagyta, pedig ez a kicsi tárgy a főszereplő. A műleírás tehát a következő gondolatot akarta közvetíteni: az államot és ezen keresztül az áldozatokat a hazánk patrónusa, Gábiel kezéből kihulló országalma testesíti meg. Annak az arkangyalnak a kezéből, aki ezer évig védett bennünket, most viszont lehuny szemmel túri, ahogy lecsap rá a birodalmi sas – ami egyébként, a vádakkal ellentétben nem is birodalmi sas” – vallotta a *Heti Válasz* július 24-i számában Párkányi Raab Péter.

Olvashattuk tehát a szobrászművész értelmezését, az azonban nem feltétlen befolyásol bennünket, hiszen a köztéri alkotás esetében is nyitott műről van szó (az emlékezhelyek ráadásul soha nem mentesek az ideológiai értelmezésektől sem). Értelmezés a címadás is, az elnevezés (*áldozatok emlékműve*) egyértelműen utal arra, hogy az angyal a német megszállás áldozatait jelképezi. Minden további (félre)értelmezés csak szándékos, politikailag irányított aktus – a szobrász is arra kérte a hetilapban a német megszállás zsidó áldozatainak

leszámazottait és mindenki mást: „ne hagyják, hogy bizniszpolitikusok és a művészet halálát dicsőítő művészetirányítók éket verjenek közéjük”.

Orbán Viktor a Dávid Katalinnak írt levélben, miután összegezte, hogy ezt a művet „erkölcsi szempontból, gesztusrendszerének történelmi tartalmát tekintve pontos és makulátlan” kompozíciónak tartja, a kibontakozó vitában a német megszállás és a magyar felelőség kérdéséről is szót ejtett.

„A német katonai megszállás tény. Magyarország közvetlen német irányítás alá kényszerítése is tény. Így aligha vitatható, hogy mindazért, ami 1944. március 19. után Magyarországon történt, Németország felelősséget visel. [...] De terhelheti-e egyáltalán, s ha igen, miféle felelősség egy megszállt ország vezetőit? Véleményem szerint terhelheti. Úgy látom, itt a kollaborálás vádja és felelősége megáll. A magyar politikai vezetők, legyen erre bármilyen indokuk és magyarázatuk, az ország megszállóival szemben nem kezdeményeztek ellenállást, nem indítottak honvédő és honmentő akciókat, nem tettek kísérletet arra, hogy megvédjék a honpolgárok szabadságát és vagyonát, sőt még egy emigráns kormány felállítására sem futotta erejükből. Ezért a kollaborálás felelőségét viselniük kell a földi és az isteni ítélőszék előtt is.” – Magyarország ezért bocsánatot kért jóvátételt adott, de olyan felelőséget nem vállalhat, amely nem illeli. „Ezért az is egyenesen ki kell mondanunk,

hogy német megszállás nélkül nincs deportálás, nincsenek vagonok, és nincsenek százezerszám elveszett életek sem. Ezek belátása nélkül nehezen képzelhető el őszinte és bizalomra épülő együttélés a jövőben” – fejeződik be a miniszterelnök levele.

Megjegyzésként csupán még annyi kívánkozok ide, hogy – megismételve: ez a munka nem holokauszt-émlékmű, és nem is a megszállás, hanem a megszállás áldozatainak emlékműve, mely körbe természetesen az óhitű zsidó és keresztyén áldozatok is beletartoznak –, a felelőség kérdését faggatva nem csupán a kollaboráns felelőséget kell szóvá tenni, de azt is nyilvánosságra kellene hozni, hogy kiknek a tényleges jóváhagyása mellett történtek a deportálások. Történelmi felelőség ez, nem tartozik már a megszállás áldozatainak emlékművéhez, és annak ikonográfiai értelmezéséhez sem, mert az áldozatok között nincsenek különbségek.

Párkányi Raab nyilatkozatában van még egy mozzanat, amit annak kritikai vonatkozása miatt érdemes föl idézni. Az alkotó erősen bírálta az ’új irányzat’ művészeit. – Azokról van szó, akik a művészet halálát hirdetik, „és minden más felfogás képviselőit csupán technikai fogások alkalmazóiként tüntetik fel, a klasszikus ábrázolásmódok iránt érdeklődő társaikat pedig kinyírják. (...) Az új irányzat már nem tárgyat gyárt, hanem ideológiát; így jött létre a mű nélküli művész”. Nagyjából egyetértek az alkotóval, de azt én is szóvá teszem,

hogy az emlékműve igenis támadható – esztétikailag! Noha korrekt mestermunka, a barokkos szépségével hatás vadász, miközben nem képes katarzist teremteni. De a vita nem erről folyik.

Párkányi Raab Péter szerint nem baj, hogy az emlékmű sorsa így alakult, köztéri mű iránt ugyanis ilyen sokan még nem érdeklődtek. Igaza van: az emlékmű apropóján elkezdődhet vagy folyta-

tódhat több olyan párbeszéd, amelynek hiányában soha nem lesz megértés. A történelmi felelősség kérdése ilyen, s az is, hogy a holokausz kérdésében az óvatosság ne akadályozza az igazságfelmutatást. Ilyen lehet a művészet mai szerepének megvitatása vagy a köztéri művek funkciójának értelmezése. Az is megtörténhet egyszer, hogy fontosabb lesz a művészet a politikánál?

FELAVATTÁK AZ ÁRPÁD-SZOBROT IS NYÍRADONYBAN

Nyíradony Város Önkormányzata 2011-ben úgy döntött, hogy emlékhelyet állít, a történelmi szoborparkban Attilától Kossuthig mutatva be az ország sorsában meghatározó szerepet vállalt személyiségeket.

A Juha Richárd szobrászművész vezette stáb – a városvezetés iránymutatása mellett – megalkotta a Nemzeti Összetartozás Emlékhelyének koncepcióját. 2013-ban helyére került az Emlékpark első szobra, az idén június 4-én pedig Árpád főfejedelem mellszobrát avatták fel. A szobrot avató Tasó László országgyűlési képviselő honlapján olvasható, hogy a szobor az államalapítói, illetve hadvezéri attitűdöt kívánja kifejezni. Augusztus 20-án a Szent István-szobrot leplezték le, és már látható a következő mellszobor jelölőkövén Szent László neve is.

A szobrok közül Attila, a hunok fejedelme 2013-ban, Árpád, a magyarok vezére 2014-ben került a turul köré

FELLÉPNI AZ ÉG ÉS A FÖLD KÖZÉ

Kövér József Trianon-emlékművét avatták Tiszadadán

Kövér József szobrászművésznék 2013 őszén jelent meg az első, saját grafikáival és festményeivel illusztrált verseskötete. A könyv fülszövegében szerepel egy összesítő adat: 34 köztéri szobra áll (körplasztika és dombormű), ebből 15 Debrecenben, további 15 Magyarország 10 különböző településén (Tiszadadán a Holló Lászlóra emlékező *Almahámozó* domborműve látható), 2 Erdélyben, 1-1 Lengyelországban és Olaszországban. Ez a szám közben tovább gyarapodott – legújabb köztéri alkotását, a Trianoni emlékművet július 26-án Rétvári Bence államtitkár avatta fel Tiszadadán, az új Emlékparkban.

Kövér Józseffel többször beszélgettem az emlékmű megvalósításáról, elhelyezéséről, de engem jobban érdekelt az emlékezhely fizikai megvalósulása mellett a kompozíciót létrehozó eszme. A beszélgetések mellett még leveleket is váltottunk, láttam a szobrot az installálás és a leleplezés előtt. A szerzői szándékból és a saját olvasatomból nagyjából a következő (lehetséges) üzenet rajzolódik meg.

A lépő ember a problémán való túl- és átlépést jelenti, illetve a jó megoldás meglépését. A Hold és a Nap szimbolikus szerepeltetése itt nem valamilyen ősi címermotívum, hanem magát az életet fejezi ki – dialektikájában, a mozgásban-körforgásban, a kozmikus rend képzetét állítja a földi esetlegességek fölé. Beletartozik ebbe a világos és sötét, a pozitív és negatív, a férfi és nő egymást kiegészítő szerves létezése, a kozmikus rend tudata pedig transzcendens biztonságot ad az immanens kiszolgáltatottságban.

Nem sematikus ábrázolásról van szó, hanem cselekvő alkotásról, gondolatébresztő műről, olyan alkotásról, amilyennek lennie kell egy ilyen jellegű (tehát egy traumatikus nemzeti élményre emlékeztető) szobornak. Modern a formanyelve, s ahogyan Kövér József fogalmazott: „merész dolog így kifaragni a követ, hogy ne törjön el. Fektében hat ember tudta átfordítani, amikor daruztuk, hogy

függőleges helyzetbe álljon. Mindenki félt a töréstől, mivel egyetlen kötömbből van a forma kivéve. A kivett darabból faragtam magamnak egy másik szobrot.” (Izgalmas és komplex jelrendszerű alkotás született: a *Nappal* és az *Éjszaka*, a szobortest két oldala – egyelőre a mű az alkotó szoborparkjában áll; lásd a folyóirat hátsó borítóján lévő reprodukciókat.)

A tiszadadai szobor méretei a következők:

Álló rész – 2,40x1x0,15 méter.

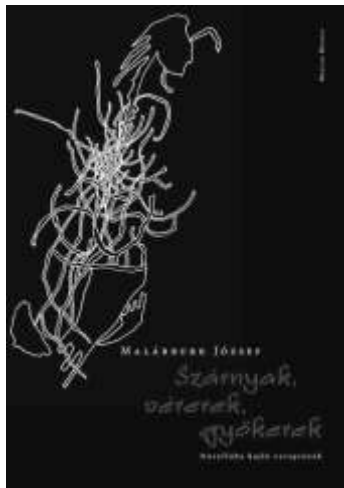
A térkép 2,40 méter hosszú, 1,30 méter széles, 12 cm vastag.

Posztamens – 1,0x0,5x0,4 méter; így a teljes szobormű magassága eléri a 3 métert.

„Tervezéskor jobb, ha csak saját magamra figyelek, s nem nézek más megoldás és gondolat után, mert az már nem én vagyok – mondta érdeklődésemmre a művész. – Az alkotásban pedig ez a lényeg, az individuum. Illyés, ha tudná, milyen állapotban van ez az ország [utalt itt Kövér József Illyés Gyula *Haza a magasban* című versére], sírva fakadna. Kis-magyarországon belül rengeteg kicsi Magyarország. Mi ebben is egyedülállóak vagyunk.”

Kövér József Trianoni emlékműve a – részben Rodin gondolatosságát is visszaidéző – „lépő emberrel” a mű leleplezése után; jobbra az ünnepélyes avatás stációi, lent Kövér József beszél a szobor eszméjéről és megvalósításáról

MARGÓ – könyvek, folyóiratok

MALÁRBURK JÓZSEF:

SZÁRNYAK, VÉREREK, GYÖKEREK
Novellába hajló versprózáék

Magyar Műhely Kiadó, Bp., 2013., 88 old.

Hogyan lett Burkusból Malárburk? – Ezzel a címmel tudósított az Irodalmi Jelen az eddig képzőművészként ismert Burkus József első (Malárburk József néven megjelent) szépírói kötete (Szárnyak, vérerek, gyökerek) Írók Boltjában rendezett év eleji bemutatójáról.

Közben elküldte nekem is a *Magyar Műhely Kiadó* a (novellába hajló versprózákat tartalmazó) könyvet, s annak írásai meggyőztek arról, amit Péntek Imre költő hangsúlyozott: Burkusnak van helye a szépirodalomban. (Péntek Imrével való kapcsolata Zalaegerszegről ered, a *Pannon Tükör* főszerkesztőjénél jelentkezett először az írásaival – Debrecenből azonban emlékezhetünk rá, hogy 1990-ben a szép reményekkel indult *Debreceni Krónika* napi-, majd hetilap jeles újságíró munkatársa volt az akkor festőművészként már ismert Burkus, és egyáltalán nem volt idegen tőle a lírai elemekben gazdag, közvetlen tárcastílus.) A szerkesztő a bemutatón kiemelte a cím által sugallt kontrasztot, melyben „feloldódik az éteri (szárnyak), a földi (gyökerek), és társul hozzájuk az érzékeny, sérülékeny élet jelképe (vérerek), melyet Pascal köztes létként írt

le az angyali és az állati között”. A kötet fülszövegében ezt írja Péntek Imre az írói eszközökről, illetve az írásművek fő problémafelvetéséről: „csodás, mágikus elemekkel átszőtt műveiben általában kevés szereplővel találkozunk, akik nagyon magányosak és látszólag jelentéktelen dolgok történnek velük. E mögé, az apró történetek mögé, rejti az író azokat a súlyos emberi zavarokat, alapvető aszimmetriákat, amelyek végül az egyetemes emberi lét örök és megoldhatatlan ontológiai problémájává sűrűsödnek. Mondatai súlyosak és tömörek, mintha szorosan illeszkedő betontömböket raknánk egymás mellé, egy téridőn kívüli helyen. Ez a kötete az első, de intenzív, metaforákkal telített szövegei alapján [...] kijelenthetjük: a titokzatos Malárburknak helye van a kortárs, magyar irodalomban.” S ezzel mi is egyetértünk, tekintsünk távolabb.

A történetekbe úgy lép be a csoda, a szürreális elem, hogy szinte észre sem vesszük. Racionalitásba csomagolja az irracionálist, visszajukra fordítja a hétköznapi eseményeket. A torzító optika azonban mindig a lényegről beszél – avagy, a szerzőt idézve: a „menny és a pokol már régen helyet cserélt, csak nem vettük észre”.

Úgy vélem, hogy ez a jellegzetesség azt a fajta mágikus realizmust idézi föl, amely Borges és ég föld között lebegő labirintusaiba vezet (sőt, nem áll távol Pessoa lírai miszticizmusa vagy Hesse már-már ezoterikus kozmológiája sem a burkusi világképtől, pozíciója viszont nem elsősorban az elbeszélőé, hanem a példázatrajzolóé).

Laik Eszter, az *Irodalmi Jelen* tudósítója egy lényeges mozzanatra hívta föl a figyelmet, amikor a bemutató egyik markáns epizódjára utalt. Mert miről is van szó? – Burkus írásaiban nem a külvilágban játszódó kalandok, hanem morális, szakrális próbatételek révén talál haza az elbeszélő, aki a belső utak Szindbádjá. Ezért az embert többnyire a spirituális kielégületlenség, illetve a lét megváltatlansága hajtja vissza szülőföldjére, az origóhoz.

„Neked mennyiben sikerült hazatalálnod?” – kérdezte Péntek Imre az alkotótól, aki ekképpen felelt: naponta felteszi magának ezt a kérdést, amikor nagy fekete kutyájával nekivág a puszta földdel összeéró egének. S itt a válasz is – „A vándoreMBER sajátja, hogy célhoz sosem ér.” Szerb Antalhoz hasonlóan

Burkus a maga esetében sem lát semmi garanciát arra, hogy ne kerítené újra és hatalmába az útra indulás vágya.

Ez a mostani útra kelés valóban különös kalandozásba ért a költészet és a próza között. Nehéz eldönteni, hogy a kötet „novellába hajló versprózák”-nak nevezett írásai inkább versek-e vagy inkább prózák – persze, nem is muszáj eldönteni (legföljebb akkor szolgálhat mentségül a rafinált titulus, ha a vers közhelygyanús fordulatait azért lehet megbocsátani, mert prózáról van szó). Egyébként, ha a műfajoknál tartunk, a magam részéről (Borges, Pessoa, Hesse párhuzamait megtartva) Márai Sándor sajátos miniatűrjeivel is érzek nem kis hasonlóságot, azokra a néhány sornyi remekekre a „próza epigrammákra” gondolok, melyek a *Föld és ég* vagy a *Négy évszak* ciklusaiban jelentek meg. Ilyen telitalálatos írás a Burkus-kötet lapjairól például a *Közhelyek*, a *Szinte vakítóan fehér*, a *Kutyák vagyunk*, az *Esőcseppek* vagy a *Feljegyzések Wittgensteinről* című írás. Kiváló prózavers (vagy inkább szabadvers, mert a sorok tördelése is versszerű) a *Felégettem a fényt*, a *Betekintő*, a *Kobra*. Azt pedig, amit a szerző vagy a szerkesztő gondolt prózaversnek (ilyen írás lehet a *Karolamadár*, a *Hommage a Kierkegaard*, a *Táncos* vagy a *Még egy lovat* – tehát az érzéki-intellektuális, gyakran szürreális, vibráló és halk szövegeket) szavakkal rajzolt festménynek nevezném inkább. Komplex költői képek, belső látomások válnak színné, mozdulattá.

Nem egyszer maga a festés-rajzolás gesztusa is megjelenik a versben (vagy szövegben), színeszetikus gyönyörben olvadnak össze az érzéki területek, a látás- és hangélmények, sőt az illatok és ízek is plasztikai formát kapnak. Ám ez a megfoghatóság-láthatóság csupán illúzió. A vers, pontosabban a verstárgy kiterjedése már az érzékeléskor (értsd olvasáskor) megalkotja magát egy fajta transzcendens dimenzióban, katarzisz felé vezető feszültséget keltve az érzéki és érzékfölötti folytonos vibrálásában. Szinte anatómiai pontosságú a rajz, de ez itt a lélek anatómiája, s nem a testé. Hadd idézzem szövegillusztrációként az *Onnan jövök* című Burkus-miniatúrát:

„Egy meztelen nő térdepel az esőben. Nappal van, szürkeség. Víz mindenütt, mindenben, mint vékony, alig-alig csillogó nyálka, emulzió. Rajta kívül csak én látzom, pedig alig létezem. A közéletben vagyok, maradok, és figyelem. Lehajtja fejét, homlokát térdéhez szorítja. Hozzá lépek, felismerem lehajtott fejét. Kihúzzom magam szálfagyenyésre. Utoljára találkozunk, pedig maradhatna...

A keresztre igyekszik. Én onnan jövök.”

A mágikus realista írói attitűd hozza létre a szakrális látomásos példázatot. A vers, a költészet (költői titokkeresés) szintén szövegmotívum lesz Malárburk transzcendens lírai kozmológiájában. Lássuk az alábbi darabot, melynek első része borgesi világot idéz, a tárgyszerű előadásmódot melankolikus árnyalatú rajzzal egészítve ki:

„Elhasználtam már a messzeséget, mégsem tudom, hol lehet a horizont. Talán arra, ahol az a vastag fekete vonal nyúlik végig az agyonrepedezett édig, ahonnan szoborrá dermedt madarak lógnak rozsdás drótokon, egy-egy kampón, valahová a feketeségbe felakasztva...

Elfogytak már a rituálék, nem táncol a táltos, a sámánok énekéből is csak csontok maradtak. Mindenütt a semmi, a pusztulás piktogrammája.”

Ez a Burkus-szöveg (*Amikről mindig érdemes írni*) arra a sajátosságra is jó példa, amely a műfajmegjelölő alcímet (novellába hajló versprózák) indokolja – ti. Burkus József nemcsak jó festő és színkeverő, szándékoltan műfajkeverő is: a vers és a költői glossza, a miniatúr novella és a lírai kommentár, groteszk vázlat és bölcselő allegória, esszé vagy dialógus jól megfér egymás mellett, és eleve így van mérve hatásuk is. A főt említett írás például tanítható lenne a kommentárműfajok között. Olvassuk hát a folytatást:

„Valahogy így kezdődik egy fájdalmas vers; a költő égi fájdalomról, a kilátástalanság fájdalomról, meg minden olyan fájdalmas dologról [ír], ami a földön és az Univerzumban történik. A napi problémákról, csak hogy néhány példát említsek: kátyus utak, rendszeresen lerobbant városi buszok, méregdrága benzínárak, utcára kikerült devizahitelek százai...

Minden nagy költő tudja, hogy nem illik fájdalmas verset írni, egyáltalán semmilyen. Valahogy méltatlan a mély-

absztrakt költészethez. És ezek a problémák úgysem orvosolhatók néhány verssel, és regénnyel sem. A nagy költőknek tehát maradnak a földöntúli víziók, melyekről mindig érdemes írni.”

Válasz ez Borges „költészettanára” is, aki a költészetet szenvedélyként és élvezetként írja le. A vers nem valami „kifejezése”, hanem maga a „valami”. Az élet csupa költészet. „A költészet – írja Borges *A költői mesterség* nyitó fejezetében – nem valami távoli dolog – a költészet [...] itt áll lesben az utcasarkon. Bármelyik pillanatban lecsaphat ránk.” Ehhez azonban hozzá kell gondolni Berkeley püspök példázatát, miszerint az alma íze nem az almában van, de nem is az ember szájában. Az

ízhez a kettő kapcsolatára van szükség. Ez azt jelenti, hogy a megfelelő olvasó fogja életre kelteni a szavakat, tehát az alma „igazi” ízét nem képes mindenki érzékelni.

Burkus József szövegművészete még tovább fokozza a borgesi példázatot: ő nemcsak az almát kínálja föl, hanem az alma mellé a körtét, szilvát, barackot és meggyet is, virágokat és pillangókat, az egész kertet, a kert földe pedig az eget. Az olvasónak arra kell vigyáznia, hogy időnként emelje föl tekintetét az égre, hátha észreveszi Istent, akít Malárburk is kétségbe esve, mégis fegyelmezetten keres; megpróbál gyökeret eresztetni, csillapítani vérének lázait, s néha rászól a röppenni kész szárnyaira.

AGRIA – 2014/nyár – főszerkesztő: Kődöböcz Gábor

Mintegy hetven szerző írásai 288 oldalon olvashatók az egri önkormányzat negyedévente megjelenő irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratának nyári kötetében.

Az Egerben szerkesztett negyedéves folyóirat nyári számában Szecskó Károly ír Gárdonyi Géza egri műsájáról, Tóth Ilonáról (Miláról), érdekes adalék gyanánt is a családról hagyományos elveket valló író élet- és lélekrajzához. Gárdonyi már válófélben volt, ám rosszul sikerült házasságát csak az után sikerült felbontani, hogy Tóth Ilona (egzisztenciális kényszerből) férjhez ment. Gárdonyi válása után azonban a férj tudtával és beleegyezésével egészen az író haláláig kapcsolódhatott össze kettőjük sorsa, noha (vagy éppen azért, mert) a szerelem plátói volt. „Az író és Mila kapcsolata nem a reménytelen szerelem volt, hanem a kölcsönös szereteté, figyelmességé. Több mint tizenöt évig osztották meg örömeiket, bánatukat egymással” – olvassuk a tanulmányban.

Dörömbözi János tanulmánya egy Konczek József-monográfiához lehet fontos fejezet (illetve már ez a *kísérlet* is dióhéjként magába zárja a születő monográfiát). A szerző Konczek (egyszerre retrospektív, regös és bölcséleti, hagyományalapú és ars poétikus) költészetét tájai tükrében mutatja be. Konczek tekinthető a *Kilencek*

közül talán a leginkább filozofikus hajlamú költőnek, így szükségszerűen kíséri végig művét a számvetés gondolata és kényszere is, nemcsak kincseket kutatni a magyar múltba megmerülve, hanem a klasszikus örökséget is ismerve és vállalva.

A *Műhely* rovatban olvasunk még Holló László grafikai művészetéről, Tárkányi Béla egri papköltő lírájának műfaji és poétikai sokszínűségéről, Ignác Rózsa és Szikra János könyveiről, Ködöböcz Gábor főszerkesztő pedig az *Agria* szerzőgárdájának egyik törzstagjával, Csontos Márta költővel készített rendhagyó interjút. Érdeemes legalább röviden idézni a bevezető, önmagában is elemző kisportréból:

„Élmény- és érzékenységformáinak változatosságával műfaji-hangnembeli gazdagsága, alaki-formai sokszínűsége mutat megfelelést. A kortárs magyar irodalomban fölöttébb ritka és sokak által megbecsült erénye, hogy magasszférákat és mélységperspektívákat összekapcsoló műveiben a csillámló játékosság intellektuális igényességgel és szókimondó bátorsággal társul.”

S hogy miért rendhagyó az interjú? A direkt kérdések helyett „az európai kultúra kulcsadataira” és „a magyar irodalom eszmélkedésre készítő klasszikusaira” (Hérakleitosz, Seneca, Pascal, Kant, Nietzsche, Goethe, Shakespeare, Pílinzsky, Ottlik, Mészöly, József Attila, Bodor Ádám, Weöres Sándor) reflektál a költő, s ebből egy sajátos, mában lüktető „aforizmapárbaj” jött létre.

NAGY ATTILA: 2014 AZ ÉVFORDULÓK ÉVE.

(Uropath Kiadó, Debrecen, 2014., 222 old.)

A debreceni orvos-közírótól már korábban is megszokhattuk, hogy szinte minden megszólalása vihart kavart. Orvosegyetemi építkezések, nemzetiszínű hazugságok, „eurocinizmus”/„eurokommunizmus”, lopakodó szabadkőművesség, illetve a szabadkőműves Debrecen, „zsidó életter, zsidó hazugságok” – a témaválasztás önmagában is provokatív. Persze, nyugodtan föl lehet tenni a kérdést, hogy miért volnának tiltott témák, hiszen a demokráciát nem az igazságkereső szándék veszélyezteti, még ha érzékenységet sért is a véleménykimondással társuló kíváncsiság. Aczél György szelleme kísért a világ fölött, s egy fajta globális 3T időszakát éljük? – Nagy Attila nem mulasztja el szellemföldrajzilag

sem megadni a koordinátákat, hogy vajon honnan is irányíthatják szerinte ezt a véleménydiktátori műveletet. Már csak ezért sem – s a hazai közélet szempontjából sem – korrekt politikailag (nem PC) ez az új, a könyvhét idején megjelent és dedikált könyv. Éppen ezért van esélyünk a félelemből mellébeszélés, a ködösítés helyett némi igazmondásra, igazságsejtésre, noha a publicisztikai műfajbesorolás egyértelműen utal rá, hogy valóban nem bizonyított igazság(ok)ról van szó, csupán szubjektív világérzékelésről, saját véleményről, legyen szó debreceni vagy országos kérdésekről, kisebbségekről és dominanciákról, hazugságról és politikáról.

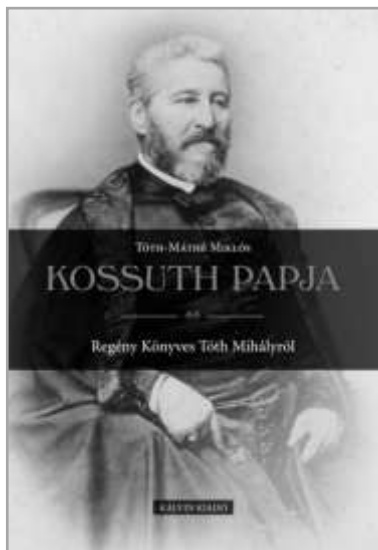
Nagy Attila egyik legfőbb erénye az, hogy szelepeket kínál a kibeszéléshez. Igaz, hogy a szerző a szigorú logikát, tudományos elemző módszert, statisztikai adatot képes fölaldozni nemzeti radikális erkölcsi világképe élesebb körvonalazásához, de legalább lehet vitatkozni vele, noha néha nehéz partner. Egyrészt olvasottsága, tájékozottsága, a deduktív és induktív analízist egyaránt magas fokon művelő vitakaraktere miatt, másrészt azért, mert nehezen enged a preconcepciókból, és csökönyösen moralista. Számára a hazugság olyan gyűjtőfogalom, amelybe beletartozik minden olyan jelenség vagy viselkedés, amely megakadályozza a nemzeti azonosság megvalósulását, tehát az egyéni, illetve a kollektív önismeretet.

Idézem lent a kötetnek a bemutató, illetve dedikálás előtt köröztetett ajánlását: „A könyv a szerző utóbbi 5 évben keletkezett írásaiból ad válogatást az alábbi sorrendben. A bevezető cikkek a 2014-es év eseményeivel foglalkoznak. Az ezt követő színes melléklet egy közéleti panoptikum, melyben Ferenc pápa, Orbán Viktor, vezető hazai politikusok, történészek és egyházi vezetők képpel dokumentáltan hódolnak egy láthatatlan hatalom előtt. 2014-re Lenin moszkvai mauzóleuma után Herzl Tivadar jeruzsálemi sírja vált a politikai turizmus zarándokhelyévé, ahova Ferenc pápa és Orbán Viktor egyaránt elvándorolt. A könyv további részében a 2014-es évhez vezető utat mutatja be, a cikkek megjelenésének eredeti sorrendjében 2009-től kezdődően. 2009 még a Gyurcsány-, Bajnai-kormányok ideje, a továbbiak pedig a második Orbán kormány 4 évének válogatott hazai közéleti és kulturális eseményeiről szólnak, ami új megvilágításba helyezi és megkérdőjelezheti a jobboldalinak mondott sajtó által közvetített sikertörténetet.”

Lássunk néhány témamegjelölő/problémafölvető címet (zárójelben a megjelenés évével): *Van-napja a magyar kultúrának?, Fejünk felett kőművesek, zsidó meleggettő, Van-e zsidó művészet?* (2009); *Az ellenzék ellenzéke, Kultúra alulnézetben, Debreceni KGB, Budapest nem vezényel* (2010); *Helleriáda és Gulyásfeszt, Mocsok a Műcsarnokba, A kereszténység kínhalála, Vallják meg zsidóságukat!* (2011); *Gondolatsor a pápaság intézményéhez, NN – Nemzetinek nevezett* (2013). Ha végiglapozza a könyvet, már a témafelületekből is föltűnik az olvasó számára a gyakori zsidótéma-fölvetés. A debreceni köztemető ökumenikus kápolniját bemutatva (melynek üvegablakain a református címer mellett a Dávid-

csillag is megjelenik), egy sajátos magyarázat (vagy inkább szemléleti orientáció) olvasható a könyv – önmagában is publicisztikai értékkel megtervezett – hátsó borítóján: „Az ökumenizmus a világ keresztény egyházainak egyesítésére irányuló mozgalom, a zsidóság nincs benne.” Ez bizony tény, ráadásul az ökuméné csak a Krisztuskövetés jegyében érvényesülhet, Krisztusnak életét szentelő zsidóról pedig ritkán hallani. Nehezen lehet vitatkozni a szerzővel, mégis valahogy folyton eltolná magától az ember az ilyen fajta ismereteket, kontextusba helyezésük ugyanis egyszerű és logikus gondolatmenettel vezet valamiféle globális, a keresztényen nemzetek ellen irányuló összeesküvés szálainak fölismerése felé.

A recenzius végül annyit mindenképpen megjegyez az olvasásra ajánlás mellett, hogy Nagy Attila könyve gondolkodásra és vitára is készlet. Politikailag jelenleg még nem egészen korrekt módon, de azt hiszem, hamarosan le kell számolnunk ezzel az Amerikából mindenhová exportált, a társadalmi egészséghez szükséges igazságkimondást akadályozó, az érzékenységek lényegén semmit nem változtató illúzióval. A hazug álszemérmesség és a mögötte lévő politikai haszonlesés helyett ütköztetni kell a véleményeket, akár azzal a kulturált bátorsággal is, ahogyan ezt Nagy Attila teszi. *Az évfordulók éve* egyebek mellett azért is érdekes, izgalmas könyv, mert szinte mindegyik kis esszéje zavarba hoz: egyszerre talállok olyan megállapításokat benne, melyekkel egyetértek, illetve olyanokat is, amelyeket én egészen más összefüggésben tudok értelmezni.

TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS:

KOSSUTH PAPJA

Regény Könyves Tóth Mihályról

(Kálvin Kiadó, Bp., 2013., 174 old.)

Az 1848–49-es szabadságharcban lelkész és író minőségében egyaránt tevékenyen részt vevő, majd ezért a megtorlás idején halálra ítélt Könyves Tóth Mihály alakját és sorsát mutatja be Tóth-Máthé Miklós az új, történelmi tárgyú regényében. Ez a könyv szervesen kapcsolódik a szerzőnek a hitharcos életutakat földolgozó írások sorozatához. Tóth-Máthé egyébként nemcsak a nagy reformátorok emlékkörzéséhez járult hozzá, hanem a katolikus, kis híján

pápává választott Bakócz Tamás drámáját is megírta. Méliusz Juhász Péterről drámát (*Méliusz*) és regényt is írt (*Isten trombitája*) csakúgy, mint a bibliafordító Károli Gáspárról (*Én, Károli Gáspár* – monodráma; „*Megszámlálta futásodat*”); kisregényt írt Szenci Molnár Albertről (*Élet zsoltárhangra*) és Ráday Pálról (*A szabadság nótáriusa*). További, bibliai témájú novellagyűjteményei szintén megjelentek (*Nábót szőlője*, *Életnek világossága*, *Öt kenyér és két hal*).

A kisregény (mely – ha jól számoltuk – Tóth-Máthé Miklós harminchatodik könyve), a Kossuth papjának is nevezett és a debreceni főtéren álló Kossuth-szoborcsoporton is látható Könyves Tóth Mihály életének egy meghatározó időszakát mutatja be: a szabadságharc elbukása utáni letartóztatását és várfogságban eltöltött éveit. (Könyves Tóthot előbb valóban halálra ítélték, majd büntetését várfogságra enyhítették, s végül igen szép kort élt meg, 85 évesen, 1895 februárjában távozott az élők sorából.) Egészen pontosan az 1949. augusztus 2.-ai debreceni csata idejébe csöppenünk a kisregény felütesekor, mikor is Nagysándor József tábornok seregét valósággal összeroppantotta a hatszoros orosz túlerő. Ez volt az a pillanat, mikor meg lehetett érezni a véget. „Ez a Debrecen, melyet Kossuth Lajos a szabadság őrvárosának nevezett, mától kezdve akár láncokat is verethet magára, mert a szabadságot futni hagyta” – mondja a prédikátor, a Vár utcai parókiáról a Nagytemplom felé igyekezve, s hozzátéve, hogy amit mondott, az nemcsak erre a városra vonatkozik, de az egész honra is. Az elkövetkező napokban az özvegy apa szerepében is előttünk álló lelkész felkészült a büntetésére, nem volt hajlandó megalkuvásra, hite szerinti cselekedetinek megtagadására.

Mi is volt Könyves Tóth Mihály bűne? – Tanulmányai végeztével a Kollégium köztanítója lett előbb, majd fél éves külföldi tanulmányútja után szószéket kapott Debrecenben. A szabadságharc kitörésekor lelkesítő beszédei, buzdító prédikációi hatására tömegesen álltak be a debreceni fiatalok a honvédseregbe, sőt, a frontra induló csapatoknál tábori lelkészi szerepet is vállalt. A népnyelv nemcsak „*Kossuth papjaként*” emlegette őt, hanem „*aranyházájú papként*” is. Meg kellett volna tehát bánnia és elítélnie „*lázító beszédeit, írásait, melyekkel több kárt okozott öfelségének és azoknak, akik hozzá hűségesek maradtak, még egy hadseregnél is*”. Az Istennek azonban sem emberként, sem papként nem hazudhat. [Vagy miként Batthyány mondta:] Mert a testet ugyan megölhetik, de a lelket nem tudják térdre kényszeríteni.”

Könyves Tóth a fogságból végül 1856 tavaszán amnesztiával szabadult, azonban eltiltották őt a lelkészi és tanári állásától is, ezért a Debreceni Kollégium főiskolája és a debreceni egyházközség számvivői feladatait végezte, 1859-től pedig a püspöki iroda vezetőjeként dolgozott. (1863-ban karcagi lelkész lett és heves-nagykunsági esperes, 1871 nyarán pedig újra Debrecenbe hívták lelkésznek.) Ez az igen gazdag és kalandos, változatos életpálya bizony, egy egész nagyregény (a főhős sorsán

keresztül az egész korszak ábrázolására alkalmas műalkotás) alapanyaga lehetett volna. Tóth-Máthé Miklós azonban nem véletlenül választotta azt az időszakot, amikor hőséneket (akivel a szerző maga is sorközösséget vállalt) szembe kellett néznie a szabadsághiánnyal. Éppen ezért zajlanak az események legalább olyan intenzitással a lelki síkon, mint a fizikai valóságban. Ezt a lelki történeti síkot lehetett volna akár még tovább mélyíteni, a szereplők intenzívebb lelki rajzát adni.

Az *Epilógus*-ban olvassuk a szabadulása előtti éjszakán mondott szavait, mikor a rabok még nem tudták, hogy milyen nap virrad rájuk: „Az ember mindent kibír [...], azt is, amiről ezt el sem tudta volna képzelni.” S vigasztalást nyújtva a többi ember számára, kicsit maguk is vigasztalást nyertek. A papnak és tanárnak bárhol lehetnek feladatai. Ez a mindent-kibírás, a vigasztaláskényszer, a szabadságillúzió (az álmok és a hit szabadsága) vagy a feladathűség ugyan megjelenik, a kisregény azonban szűk keretnek bizonyult e vonások karakteres kidolgozásához.

Mindenesetre a Károli Gáspár-, Kölcsey- és Holló László-díjas alkotó ismét nagy és nemes írói tettet hajtott végre, amikor fölmutatta az utókornak a szabadságharc egyik fontos mellékszereplőjét, számot és példát adva egyúttal az emberség nagyságáról. A kiadói előszó ekképp méltatja a művet, mely a *Kálvin Kiadó* 2012-ben kiírt szerzői pályázatának egyik díjnyertes alkotásaként jelent meg:

„Nem ismeretterjesztő vagy történelemkönyvet tartunk a kezünkben, hanem – természetesen történelmi forrásokon alapuló – kisregényt. A szerző első pillantásra talán meglepő szemszöveget választott elbeszéléséhez, de éppen ez által hozza különösen is közel a mai olvasóhoz nagyon is emberléptékű 'hőseket' alakját: nem a szabadságharc dicsőséges, hősi mozzanatait, felemelő pillanatait ragadja meg, nem a lelkesítő beszédeket mondó szónokot láthatjuk a csillogó szemű, szabadságért és hazáért élni és halni kész tömegek körében. [...] Árulás, csalódás, kétség, igazságtalanság, rabság, gyász, reménytelenség, és a mindezek ellenére pislákoló és újjáéledő hűség, reménység, a szükséges és lehetséges folytatás meghatározó témái az elbeszélésnek.”

TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS: A RÖGÖCSEI CSODA ÉS MÁS KOMÉDIÁK
Ethnica Kiadás, Debrecen, 2013., 244 old.

A komédiák szintén a kezdetektől jelen vannak Tóth-Máthé életművében. Számos novella és satirikus próza mellett több nevetető színpadi műve született. *A rögöcsei csoda* egy korábbi munka (az 1980-as évekből) aktualizált-újraírt változata, melyet nagy sikerrel mutatott be Debrecenben a Csokonai Színház. Mellette további öt komédia került az új kötetbe, köztük a *Romrázók* c. regény színpadi verziójával.

ÖTVÖS LÁSZLÓ:
 EGYETEMMÉ IFJODOTT KOLLÉGIUM
Rektori pályaképek, székfoglalók

(Debrecen, 2012., a Nemzetközi Teológiai Könyv
 sorozat 78. kötete, 384 old.)

A debreceni egyháztörténész legújabb könyve annak a kilenc teológus rektornak a pályaképét rajzolja föl, akik a Debreceni Református Kollégiumban működő három akadémiai karból 1912-ben megalapított tudományegyetemet vezették 1914 és 1946 között.

A Debreceni Református Kollégiumban a kezdetektől (1538-tól) a 20. sz. elejéig a reformátori teológia, illetve a nemzeti elkötelezettségű református tudományosság művelése mellett az a pedagógiai elv is mindvégig jelen volt, hogy a legegyszerűbb (elemi) népneveléssel együtt a legmagasabb fokú tudományosságot egyszerre alkalmazzák a nevelő-tanító munkában. Ez az alapelv nemcsak az egész országra kiterjedő partikula-rendszer kiépítését eredményezte, hanem a debreceni Tudományegyetem megalapítását is segítette. A 20. sz. elejére a Református Kollégium már három egyetemi rangú akadémiai – teológiai, bölcsészeti és jogi – karral rendelkezett (s karaival nemcsak az új állami egyetem alapjait vetette meg, de éveken keresztül helyet is biztosított az egyetemi képzés számára).

1912 és 1946 között összesen kilenc teológus rektor állt az intézmény élén: Kiss Ferenc (1914–15), Erdős József

(1917–18), Sass Béla (1921–22), Lencz Géza (1925–26), Csánki Benjamin (1929–30), Varga Zsigmond (1933–34), Csikesz Sándor (1937–38), Kállay Kálmán (1941–42) és Erdős Károly (1945–46). Vaskos könyvében Ötvös László mindegyik tudós rektor pályaképét megrajzolja, majd kiegészíti azt az életút számadatolásával, válogatott bibliográfiákkal, az adott rektorral foglalkozó írások és dokumentumok listájával, a rektori székfoglaló beszédeket függelékben közli, amely után minden esetben föllapozható a dékán hitvallása /imája/adhortációja/előterjesztése/beszámolója. A rektori értekezéseket a szerző változtatás/szerkesztés, illetve magyarázat nélkül közölte, „hogy az olvasó maga szembesüljön a tudós teológiájával; annak biblikus mélységével és a gondolkodás nemzeti elkötelezett jellegével. Mindez elkészülhetett volna egy viszonylag egyszerű, ám gondos szerkesztői munka eredményeként, ez

a könyv azonban valódi arcképcsarnok lett Ötvös László keze alatt. Minden rektori székfoglalót megelőz egy ún. „népszerű tudományos pályakép” – s ennek érdekessége az, hogy eredetileg élőszóban, illetve az éterben hangzott el a *Méliusz Rádió* stúdiójából, amely hosszú éveken keresztül a debreceni református kommunikációs képzés jeles műhelyeként működött. Ötvös László kérdezője az első nyolc rektor pályaképének megrajzolásánál Szőőr Ádám volt, s Erdős Károlyt pedig már Bulik Péter mikrofonja előtt mutatta be az egyháztörténész.

Noha a tudományos értéket nem egy vonatkozásban csorbítja, a beszélgetésforma jó megoldásnak mutatkozott a teológiai tudománynépszerűsítéshez. A beszélgetés közvetlensége képes a személyes hitelesség atmoszférájának a megteremtésére, amely a nyomtatás után sem veszít érvényes karakteréből.

A beszélgetés felépítését az interjúalany csak sugalmazhatja, de a tartalommal való kitöltés már rajta múlik. Az interjúk alapvetően életrajzi vázra épültek föl, ezen keresztül tükröződött például a biblikus szemlélet mellett a tudományos életút, az emberi karakter és a lelkesítő vagy professzori attitűd.

Rendhagyó portréről van tehát szó minden esetben: nem az újságíró rajza alapján alkotunk magunknak képet az emberről, hanem egy közvetítő révén, egyháztörténeti kontextusba ágyazva. Ekképpen szükségszerűen rajzolódik meg a beszélgetések során magának az

egyháztörténész, lelkesítő-bibliakutató (és nem utolsó sorban a Váci Mihálydíjjal is elismert költő) Ötvös László portréja is. A biblia-kutató karakter magyarázza leginkább, hogy gyakran helyeződik középpontba a szóban forgó rektor Bibliához való viszonya. Külön erényként lehet megemlíteni, hogy – miközben kor- és társadalomrajzot, illetve némi szellemtörténeti vázlatot kínál – nem marad a beszélgetés tárgya a teológus rektor saját idejében, de a mában is keres vonatkozási pontokat.

Szó esik például az utókor reflexív viselkedéséről az életmű recepcióját tekintve, a 2008-as Biblia évről, az Európai Parlament és a Biblia viszonyáról, Kiss Tamás költőről, Trianon mai megítéléséről, illetve a személyes emlékekről, hiszen életkorából adódóan az 1930-ban született Ötvös László többeket személyesen is ismerhetett.

Végezetül hadd említsem meg, hogy a különböző rektori székfoglalók nemcsak a retorikai műfajok sokszínűségét illusztrálják a lelkesítő publicisztikától és a remekbe szabott igehirdetéstől, az esszéken keresztül, a népszerűsítő vagy valóságos szakirodalmi apparátussal ellátott tudományos értekezésekig, de az aktuális korrajzot szintén gazdagítják. Több írásból – a székfoglalókból ugyanúgy, mint Ötvös László életútismertetőiből – kitétszik, hogy a biblikus szemléletet is erősítő debreceni református teológia fontos, meghatározó része a magyar szellemi életnek, a tudománynak és az irodalomnak.

OZSVÁTH SÁNDOR: POR ÉS HAMU

(Accordia Kiadó, Bp. 2014., 142 oldal)

Teljesítette a hét évvel ezelőtti vállalását Ozsváth Sándor: trilógia lett az Atyafi kegyes messzire tekintéseiből (időben, térben vagy sorsban) és kegyetlen szembenézéseiből (az itt és most helyzeteiben, emberarc-közelben). 2006–2007 körül fogalmazódott meg az íróban, hogy az alteregó Atyánkfia kisebb-nagyobb utazásait feldolgozó hírlapi tárcákból kötetek legyenek – s a *Halotti beszéd* első sora adta a három kötet (háromszor 33 írás és ugyanennyi fotó) címeit: *Látjátok, feleim...* (2009); *Mik vagyunk?* (2012), *Por és hamu* (2014). A művelődéstörténész és magyarságkutató „kalandozásai” – tárcajellegükből adódóan – „együtt töprengések az olvasóval”, melyekben keverednek a felelősség és számonkérés, az értékvesztés miatti bánat, a nosztalgia és anekdota, a derű és a bizakodás hangjai.

A kötetzáró írás ugyanúgy a 2000. esztendőből való, mint az első kötet legelső tárcája – s ezzel mintegy az ezeréves magyarság és annak jóval régebbi öröksége teremt szimbolikus keretet a három kötet egybeolvasásához. A többi 2012–2014 között született, s a *Magyar Hírlapban*, a *Stádium*, a *Szókimondó* folyóiratokban és a *Polgár Portálon* jelent meg. Aktuális események, élmények és találkozások apropóján elevenítik föl szűkebb és határon túli pátriánk mindennapjait, közeli és távoli múltját, lelki arcát, irodalmunk, művészetünk, a néphagyományaink és jelképrendszerünk „mellékesen” is fontos mozzanatait. A kötetet ajánló Márkus Béla irodalomtörténész kiemeli: a személyes tapasztalat szavatolja a hitelességet. Legalább ilyen fontos, hogy az élmény nyelvteremtő ereje ugyanúgy működik, mint a magyar nyelv élményközösséggé formálódó karaktere. Sikeres tehát Ozsváth Sándor barangolása az olykor kisesszébe hajló tárcaműfaj területén is: az olvasó egyszerre lesz hallgatója, résztvevője és továbbgondolója a történeteknek.

A szerző beszámol a régi temetőkről, történelmi zarándoklatokról, a szabadság-szeretet állomásairól és a Székelyek Holdjáról. Nosztalgiával néz vissza az ifjonc világjárásra ugyanúgy, mint az albérteti lecsóra, az egyszemélyes falusi pékség intézményére, emlékművekre. Anekdotikus történetek elevenednek meg a tornászvilág bajnok töltött káposztájáról, a régi idők focijáról, Weöres Sándor verseinek iskolai értelmezéséről. Visszatérő figurái, emlékező történetmondása itt-ott Krúdy-szólamú, de Ozsváth Sándor a nagy lélegzetek és poétai nekibuzdulások helyett megelégszik a kicsi sóhajokkal. Szép sóhajtasok ezek – olvassunk belőle!

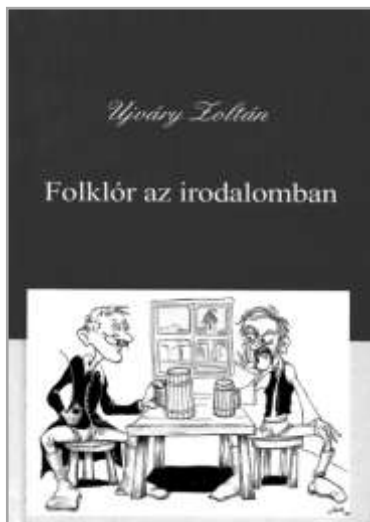
OZSVÁTH SÁNDOR:

EGY MONDAT – MAKOLDI SÁNDOR KÉPÉHEZ

Ezeréves ősi nyelven, ezeréves ősi jellel, az Úr kétezredik esztendejében, Vízkereszt napján jó üzeneted Sándor, hogy a Tejút csillagösvényén, eleink világfáján, az Égigérő fán megérkezett hozzánk, mint ezer éve annyiszor, ismét megérkezett a Csodafűszarvas, a Fényt Hozó, az Igével teremtő, a Megváltó Krisztus Úr, kinek lába nyomán élet fakad, s ezeréves ősi nyelven, ezeréves ősi jellel, ily „korszerűtlenül”, már-már a regösök csacska énekével üzened, hogy mi, a Csodaszarvas népe még mindig élünk és vagyunk, megfogyatkozva bár, s hogy csüggedésre nincs okunk, hogy újabb reményteljes évezred vár reánk, mert nekünk nemcsak hitünk, de küldetésünk is van e világban, keresztényként és magyarként, ezeréves ősi nyelven, ezeréves ősi jellel s bizodalommal üzeni a képed, Sándor – remélem, így léssen.

(2000)

UJVÁRY ZOLTÁN: FOLKLÓR AZ IRODALOMBAN

*Hetven példa – Lovas Kiss Antal illusztrációival**(Ethnica kiadás, Debrecen, 2014., 242 oldal)*

A 83. évét taposó folklórkutató professor, a Debreceni Egyetem professor emeritusa újabb könyvekkel jelentkezett a 2014. évi könyvhéten. A szlovákiai kitelepítéseket feldolgozó *Szülföldön hontalanul* című irodalmi szociográfiáját gondozta új kiadásban a Kalligram, illetve egészen friss írásait szerkesztette új kötetbe a néprajzi tanszék kiállításában.

Ujváry Zoltán „összes” művének kiadása megkezdődött 2002-ben, a 70. születésnapon: a Herman Ottó Múzeum gondozta a *Gömöri magyar néphagyományok* című vaskos, nagyalakú kötetet. – A több mint ezer oldalon népdalokat, népballadákat,

szólásokat, közmondásokat, illetve mondákat, legendákat, élménytörténeteket, adomákat, tréfákat, fejtő és találós kérdéseket, az emberélet fordulóinak szokásait, jeles napokat és dramatikus történeteket, hiedelmeket, interetnikus és regionális kapcsolatokat, népi táplálkozási szokásokat összegyűjtő, közreadó és feldolgozó tanulmányai, monográfiai láttak együtt napvilágot. (A kötet függelékében szintén olvasható volt a már említett szlovákiai kitelepítés-történet.)

Öt év múlva ugyancsak a miskolci múzeum köszöntötte egy hasonló terjedelmű (majd' ezer oldalas) kötettel a 75 éves professzort. A *Kultusz, színjáték, hiedelem* című kötet Ujváry Zoltán három kiemelkedő jelentőségű nagy művét tartalmazta. *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban* című 1969-es kötet alapozta meg a folklórkutató hazai és nemzetközi tekintélyét. A *Játék és maszk* (1983, 1988) a magyar népi dráma első (s mindmáig az egyetlen) monografikus feldolgozása – Ujváry kutatásai nyomán rendkívül gazdag dramatikus játékanyag került a felszínre, amely a hazai szaktudományt és a külföldi kutatókat egyaránt meglepte. A *Folklór az Őrdögi kísértetekben* című, először 1999-ben megjelent mű Bornemisza Péter irodalomtörténeti jelentőségű munkájának folklorisztikai feldolgozása, elemzése.

Az Ujváry-életmű eme alapkövei mellé került még szintén 2007-ben a *Magyar folklórtörténet* első kötete, mely a *Kis folklórtörténet* korábbi években sorra megjelent kötetanyagait (összesen tíz kötetét) kibővített, történeti ívet megrajzoló formában adta közre egyben, az egy év múlva következő második kötetben pedig a szöveggyűjteményi anyag olvasható.

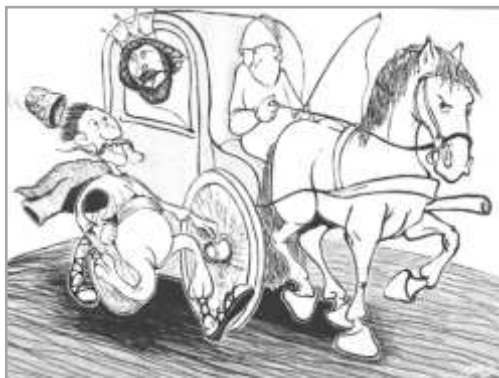
E mostani kis könyv előzményének több korábbi munka is tekinthető. Az *Őrdögi kísértetek* feldolgozása ugyanúgy, mint a 2009-ben megjelentetett Dugonics András példabeszédei – itt is az egy könyvben megjelenő anekdoták, mondák és szokások nyomába eredt a kutató, széleskörű irodalmi műveltsége birtokában. A Móra Ferenc írásaiiban fölbukkanó folklórmotívumokat szintén összegyűjtötte (*Néprajz Móra Ferenc műveiben*, 2004); mondák, anekdoták és szólások népszerűsítő magyarázatait adta a 2010-ben megjelent *Száz kis írás* című könyvben, és a Mária Teréziával kapcsolatos magyarázatok külön is napvilágot láttak, két kiadásban.

A *Száz kis írást* Komizsár János illusztrálta, a Dugonics *Példabeszédeit* Lovas Kiss Antal karikatúrái színesítették, s ugyancsak Lovas Kiss vállalkozott a *Folklór az irodalomban* illusztrálására is – mintegy húsz grafika látható a kötet egyes írásai mellé válogatva.

Az utóbbi évek kutatásaiból szemelvényeket bemutató kötet írásai azt vizsgálják, hogy költőink, íróink alkotásai milyen elemeket használnak a néphagyomány, a keletkezésük idején még élő folklór köréből – olvasható az *Előszóban*. – Ismert jelenség, hogy a magyar irodalomban – ahogyan más népek irodalmában is – számos író és költő ihletője volt a néphagyomány. A folklorizmus évszázadokon át kitapintható vonulatként volt jelen az irodalomban, a művészetekben, ezzel együtt „a balladaköltészet, a történelmi tárgyú prózai és költői alkotások szinte felmérhetetlen bőségét őrzik a korábbi idők folklórájának”. Ujváry Zoltán ennek a bemutatását végzi el jeles írónk-költőink művei alapján. A források közt szerepel Petőfi, Arany, Vörösmarty, Kölcsey, Csokonai, Berzsenyi, Tompa, Garay, Gyulai Pál, Gyergyai Albert, Kisfaludy Károly és Sándor, Erdélyi János, Kriza János, Czuczor Gergely, Pósa Lajos, Vargha Gyula, Versényi György, az irodalmi folklór-példák sorában pedig számos jól vagy kevésbé ismert motívum fordul elő.

Egy monda szerint Kinizsi Pál halála után is kaszabolta a törököket; a zsémbes asszonyt magával hurcoló tatár sajnálatot érdemel; mennyi is a Mátyás által hitelesített cinkotai icce; mi az a démoni kék a várúrnő arcán; milyen széles körű az elterjedése a Mátyás-féle lencse-adomának; hogyan zöldül ki az ostornyél; a kővé vált pénz, a szakállas farkas, a gyilkos szép özvegy, a megnyúzott varga, a furfangos csizmadia, az örök zsidó, a zárnyitó fű, Márton lúdja vagy az első fecske babonája... – Mindez s még annyi más, az irodalomba átszivárgó folklórmotívum leírását, példáit, magyarázatát, más motívumokkal, művekkel való összefüggések feltárását kapjuk meg a jeles professzor legutóbbi, de reméljük, hogy nem az utolsó kötetéből.

Lovas Kiss Antal illusztrációja
– *Szent László élő kerékszöge*.

Az előző oldalon illusztráció
az *Egy szólásmondás figurája*
Arany János és Petőfi Sándor
költeményében című Ujváry-
cikkhez („Békukkantott, mint
Bolond Istók Debretzenbe”);
a borítón karikatúra *A cinkotai*
icce Erdélyi János versében
című íráshoz

A MŰVÉSZET EREDETE *Kultúra, evolúció, kogníció*

Szerkesztette: HORVÁTH MÁRTA
(Typotex, Bp., 2014., 260 oldal)

Még csak az utóbbi másfél évtizedben kezd körvonalazódni egy olyan kultúratudományi irányzat, amely figyelmét a kulturális magatartásformák biológiai alapjaira igyekszik összpontosítani. A biológiai kultúratudomány arra a megfigyelésre építi a következtetéseit, hogy léteznek olyan egyetemes kulturális (ma művészeknek nevezett) attitűdök – pl. verselés, történetmondás, hangszeres zene, ének vagy képi ábrázolás –, amelyeket, kultúrától függetlenül, minden népcsoportnál meg lehet találni, ezért a háttérükben valamilyen antropológiai állandók rejlenek.

„Az evolúciós-kognitív kultúratudomány tehát azt a kérdést teszi fel – fogalmaz a kötetet a téma nemzetközi szakirodalma legismertebb teoretikusainak írásaiból szerkesztő Horváth Márta –, milyen biológiai adottságok állnak azon kulturális tevékenységek háttérében, melyek egyetemesen megtalálhatók az embernél, érdeklődésének fókuszát így a megfigyelhető kulturális magatartásról annak biológiai-pszichológiai alapjaira helyezi. [...] Mik voltak azok az ősi környezeti hatások, amelyek kikényszerítették ezeknek a magatartásformáknak a kiválogatódását, és milyen adaptív funkciót töltek be ezek? Milyen utat írtak le a törzs-és írnak le az egyedfejlődés során?”

A biológiai és a kulturális antropológia tehát nem versenyez egymással, hanem ugyanazt a jelenséget két különböző oldalról vizsgálva, egészíti ki egymást. A kötet tanulmányai foglalkoznak a kulturális evolúció kérdésével (a pszichológiai tényezőzt állítva középpontba); a nyelv eredetével (kulturális és ösztönfelfogásokat, partner- és tárgyvonatkozásokat szembesítve); a történetmondás eredetével. (Hogy miért olyan vonzó a fikció az ember számára, amikor tökéletesen tisztában van vele, hogy a fiktív történet nem igaz információk kötege? A történetmondás adaptív funkciója révén pl. érzelmileg is fölkészíti a testet a váratlan helyzetekben a megfelelő reakciókra.) Szó esik az észlelés biológiájáról, és igen fontos fejezete a kötetnek az evolúciós esztétikával foglalkozó rész. Noha ez az irányzat tagadja az „érdek nélkül való tetszés” kanti elvét, mégis számos párhuzam érzékelhető az idealista filozófiai és az evolúciós esztétika között, mindkettő összefügg például az ember kognitív és érzelmi működéssel.

ÁROKPARTI FŰ

*A 80 éves Béneyi József
új verseskötete*

(Stílus Stúdió, Debrecen, 2014., 120 oldal)

Az idén júliusban 80. évét betöltő Béneyi Józsefnek ez a tizenharmadik verseskötete.

És (a kerekre zárt történetek logikája szerint is úgy illik) ez a legjobb, beleértve a 70. születésnapra megjelentetett *Kései sugárverésben* című kötet anyagát is mely az 1954 és 2004 között született költeményekből válogatott. Nehéz feladatra vállalkozik, aki Béneyi József portréját rajzolná meg néhány bekezdés néhány mondataiban – és mi nem is igen tesszük ezt, csupán vázlatot, töredéket, morzsákat kínálunk e teljes életből.

S e vázlatosokat is a Béneyi-költészet árnyékába menekítjük – ő maga kínálta föl ugyanis e lehetőséget, mikor a 80. születésnapra egy verseskötettel állt az olvasók elé. Tíz évvel ezelőtt a fél évszázad válogatott versei mellé a kiváló emberismerő, karakterrajzoló újságíró négy évtized interjúit és portréit nyújtotta át egy vaskos és szép kötetben (*Akiknek megszólalt a világ*), illetve a kispróza szelíd mestere, a történetmondó Béneyi is önálló kötetet kapott, három évtized tárcáit, történeteit gyűjtve össze (*Jelentés a századvégről*).

Közvetlenül a jubileumi szemle előtt egy-egy válogatott kötetben jelentek meg képzőművészeti esszéi (*Ecset és plajbász*), valamint a kritikái, irodalmi arcképei, rajzai (*Szemlelem és délibábok*). Az újságíró, a művészeti kritikus, az irodalmár és a költő mellett volt alkalma megnyilatkozni a szerkesztőnek is, legalább harminc tematikus és „személyközpontú” antológiát szerkesztett; jelentős még művészetfilológiai munkássága (elsősorban a Holló-szakirodalmat gazdagító két kötetét emeljük ki); színigazgatói múltja, színházismerete és ügyszeretete sokat adott a debreceni komédiások emlékőrzésének és értékölmutatásának.

Sikerült is földolgoznia két évszázad debreceni színház történetét egy hiánypótló, mintegy nyolcadfélszáz oldalas adattárat helyezve oda a kézikönyvtárak polcaira. Ugyancsak sziszüphoszi vállalkozása volt a *Debreceni Irodalmi Lexikon* megírása és összeállítása – s jobbára felülkerekedett a feladaton, hiányosságai pótolhatók,

munkája viszont nem az, megkerülhetetlen lesz a következő évtizedekben. Bakó Endre – aki Bényeit követte a *Hajdú-bihari Napló* főszerkesztői székében – ezt írta ezekről a nagy ívű vállalkozásokról: „Amit létrehozott, az egyetemes magyar kulturális érték, azon belül pedig pótolhatatlan helytörténeti anyag.” Szerette volna a 80. születésnapra elkészíteni Debrecen és Hajdú-Bihar képzőművészeti adattárát is (tudom, hogy a munkával hadakozott számos betegsége ellen), de a vállalkozás befejezése kicsit csúszik (remélem, hamarosan beszámolhatok ennek az emberfeletti vállalásnak a teljesítéséről is).

Odasétálok a polcomhoz – ott sorakozik szinte mindegyik Bényei-kötet, még az ötvenes évek rigmusköltészetéről írott, jelentős folklórkutatói értékeket fölmutató tanulmánya s igen gazdag példatára is a korabeli csasztuskákból és az alkalmi rímekből, vagy az általa „gereblyézett” viccgyűjtemények sora, illetve a *Magyar írók pereit* (mely szemnek is vonzó, korszerű kiállításban, gazdag fotóanyaggal illusztrálva valódi sikerkönyv lehetne egy új kiadásban).

Sugarverésben (1969) – ez volt az első verseskötet, „az ifjúkorból a férfikorba lépő ember gondolatai, tűnődése, a felszín alatt játszódó válsága és megújulása, az a bizonyos ’első számvetés’”, de ’történelmi türelem’ is, mely nem belenyugvás, inkább a bölcsesség felé vezető út fölfedezése. „*Nyugtalan vagyok mint a fények*” – írta, s noha a folytatásban az „*őszi vadvirágcsokor*” még vibrál, de a lemondás is ott van a sorokban. „*szemem alá / fekete kőmadarak / kaparnak ágyat*”.

A hétköznapiok megtalálnak (1975) – az Emberrel való találkozások formázzák bizakodóvá vagy keserűvé a verseket, melyeknek új funkciót is talált: érintkezési pontoknak gondolva azokat a hozzá hasonló emberekkel. Érett költő, nem titkolja büntudatát/lelkifurdalását, az elégedetlenséget önmagával, és keresi, mint lehet „a személyes sors nyúgeiből, a sebzettség lelkiállapotaiból bölcs, fegyelmezett nyugalmú költészetet teremteni”. A lemondás maradt, s tanúsítja ezt az *Arcunk* című vers, amelyből a címadó sor val: „*Sokan vagyunk / s mindenki fáradt / Hiába ünnepelsz / a hétköznapiok / úgyis megtalálnak*”.

Hajnali lovak (1984). Előbb hat, most újabb kilenc év szünet. Új formák a régi élményekhez és az állandósuló magányérzéshez – megjelennek Bényeinél a képversek, önálló létmódot követelnek a szabad versek is. *A halott meggyfa* (1991) – 1982–83-ban születtek a versek, a *Magvető Kiadó* az előző kötet megjelenésekor elfogadta, később kifizette, de nem adta ki. „Torzó” kordokumentumként látott napvilágot a rendszerváltozás után – a kor változásra érett, a világ megmentésre, a költő nem találja helyét, szamarával társalog, úzött angyalok között még jobban sajog az időélmény. S igen, az idő „minőségei” sok mindent elárulnak a kötetben: „*feltépett*”, „*hernyótalpas*”, „*törött*” és „*garázda*” az idő, s folyton oda kell lapozni az utolsó sor parancsához: „*KI-TAR-TA-NI. A szivárvány ígérete / szent.*” Ezt a kitarást persze segítik az olyan vállalkozások, mint a *Tűzet viszek* (1984) gyermek-

versei, a felszabadult játék mellett olykor koraérett bánattal is a sorok mögött, a költő azonban megint búcsúzik. *A kalapos király búcsújában* (1984), lezárva hitet s álmokat, a szem nem-látása emeli meg a látomás erejét, ezért érezhette a kritika feltűnőnek a szürreális futamokat a kötetben, de újabb árnyalattal gyarapítva az élményeiben eddig is egyre mélyülő, a kifejezőmódjában szélesedő, a hangjában a visszafojtott üvöltéssel és az elmormolt szerelmes dallal egyként finoman játszó Bényei-lírát.

Hamarosan visszatért a *Kékszakállú elégiáival* (1997), s ahogy maga írja a kötet hátsó borítóján: „megöregedve, teljes, majd fél vaksággal megverve, történelmi kudarcok, emberi csalódások ösvényeit járva is” örül minden napnak, dolgozik a kéz utolsó mozdulatáig. A hét ajtón keresztül haladva, nemcsak a bartóki élményvilágot fogalmazza újra (s természetesen Balázs Béla balladai ihletését), hanem megrajzolja szinte a teljes kozmológiáját személyes és közösségi köreivel, újra és újra számba veszi reményeit, kételyeit és csalódásait, irodalmi példáihoz, az ismert történelmi alakokhoz és névtelen hősökhez fordul. „A fájdalomének nemcsak a test gyarlóságából, magányából fakad – írja –, hanem a lélek tisztább egeket óhajtó reménységéből is.” S maga a költészet a reménység, ezért kell még a dal. *Azért is.*

Az új kötet bevezetőjében egy fajta áttekintésre vállalkozik Bakó Endre is, aki a *Csipkefa-oltár* (1999) apropóján fogalmazza meg, hogy ennél a kötetnél „kísérlet történt a Bényei-líra stílustörténeti meghatározására. Eszerint költészetének fő-csapása a későromantikus tradíció és a lírai realizmus. Egy kritikusa a Bényei-költészet líratörténeti helyét a Nagy Lászlói életmű egyik leágazásaként jelölte meg. Ez találó és igazolható megfigyelés” Bakó szerint. Ennek a kötetnek szerves folytatása a *Fehér kövek* (2003), melyben a csendességvágy a klasszikus magyar versformákból átvezette a költőt a gondolatösszegző és pillanatmegragadó japán haikuk univerzumába (negyven haikut kapunk – néhány szabálytalan is – hat futamban). S valóban: a vers már nemcsak reménység, hanem az élet tűnő dolgait megragadva, talán az egyetlen lehetőség szív alá rejteni még valami haszontalan szépséget a teljességből. „*Színnyogok, / dongó darazsak, kék legyek / tapadnak enyves ablaküvegre, / vegyszerrel beszórt szalagra / s arcom verejtékére. / Ilyen a vers is: / eltévedt, halálba ragadt, / őszi haszttalan, béna zsongás.*”

A két kis kötet között jelent meg a tematikus „*Tebened bíztunk*” (2000) mini könyv a Debreceni Bibliofil Műhely Baráti Köre kiadásában – s ez a 17 istenes vers döbrent rá arra, hogy noha a Nagy László- és Sinka-vershatás tagadhatatlan, Ady öröksége is ott munkál Bényei József költészetében. S mégis teljesen egyéni hang hallatszik a *Kései sugárversében* (2004) lapjairól, ciklusonként újrendezve a költői életművet, s a ciklusokon belül meghagyva a kronológiát, Bényei magánytól magányig meséli újra és újra az életét, s míg a hiányt minden ízében átéli, a poeta doctust folyton elcsábítja a melankólia keserédes mámora.

„... azt várja csak, kirekesztve, félve: / valaki emlékezzen a szívére.”

S ezt az összegzést követte a múlt homályából előszedett kamaszversek köteté, a *Tamburaszó* (2009). Habár egy korszak tanúi ezek a versek, az értékválasztás, az emberi és alkotói azonosságkeresés korának érzékeny dokumentumai is. A felnőtté válás korai összegzései, erős tematikai és hangulati rokonságot mutatva föl a gyökerekkel, a népköltéssel. A virágénektől, az expresszív siratóverseken át, a bölcselő hangú *Őszike*-gnómáig igen széles tehát a Bényei-költészet spektruma. A már idézett Bakó szerint „költőnk az irodalmi örökséghez nem világnézeti előítéllettel közeledik. Népi és urbánus írók egyként ihlették, nála Kosztolányi és Sinka békésen megférnek egymás mellett. Képi világa sokrétű, egyként merít a Biblia nyelvéből és toposzaiból, a népi nyelvkincsből, az intellektuális fogalomtárból, sőt olykor – ha szükséges – a szlengből is. Minden szövege megmunkált, formai-stilisztikai értelemben rossz verse nincs, legfeljebb szürkébb darabjai vannak.”

S ebben az *Ároksparti fű* című, legújabb (és a legjobb) kötetben szürke darabok sincsenek. – Mert a búcsúzás szavai a legszebbek. Bényei szépen és fájdalmasan tud elbúcsúzni, archaikusan és áhítattal, mint egy szerelmi vallomás, mint egy ima, mint egy jambikus röppenés. Ezt tette szinte mindegyik kötetben, de búcsúszavai mindig (és most is) a katarzis közelébe emelnek. S ezért marad mindig még egy körre, noha itt is úgy indítja a kötetet, hogy kívül marad: „Szememre könny nő, szívemre közöny, / ott álldogálok minden küszöbön, / de minden ajtó lakattal rakott, / és ólomtáblák minden ablakok. // Kívül maradván immár mindenben, / csillagon, csókon, szép szerelmeken, / hasztalan kopog csontfém botom – / a végtelenhez így fohászokodom: // Takarj be, védj meg, úrközi hideg, / nem tudok adni többé senkinek, / és nem szeretnék esdekelni sem, terheimet csak önmagam viszem, // szólíts, fogadj be, jó fiad leszek, / a fűszálaknál engedelmesebb, / ki azt várja csak, kirekesztve, félve: / valaki emlékezzen a szívére.”

Öt ciklusba rendezi Bényei az élet-gizgazokból fölnemesített irgalomkereső verseket: asszonyokról ír (*Ezredvégi szerelem*), magányról (*Örök hazátlan*), az időről (*A befejezett végtelen*) és a történelemről (*A Föld sebei*), végül az Életről-Halálról ír (*Csillagösvény*). – Az eddig megszokott tematika, a már jól ismert és szeretett hang, mégis újnak tűnik az élmény. Talán a kerülő utakat nem kereső igazságkimondás miatt, az imádságos hang miatt, a „mindenkinek megbocsátok” nagyszerűsége miatt. Talán azért, mert a költő már nem törődik a reáliákkal, „kék utcákon bolyongó Hold” nyomába szegődik, talán az Arany Jánosi tisztaság miatt, a felismerések miatt – és azért, mert a nyolcvan év is kevés a világ megértéséhez. Talán azért, mert emlékezés helyett felejtést kér magának a költő, és kéri azt is: „De ha poromból fényre támad: / kegyelmezzetek a virágnak.”

ÁBÉCÉ – könyvek és folyóiratok

BAKONYI ISTVÁN: IRODALOM AZ ÚJ ÉVEZREDBEN (2014. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó). Vasy Géza „irodalmi embernek” nevezi a 26 írásból építkező kisded kötet irodalomtörténész, tanár, kritikus, szerkesztő szerzőjét, Bakonyi Istvánt, aki a székesfehérvári irodalmi élet szervezője is. A tanulmányokat, kritikákat, interjúkat, naplójegyzeteket tartalmazó könyvei sorába illeszkedő új kötetében klasszikus alkotók (Vörösmarty, Németh László, Illyés Gyula vagy Szabó Zoltán) mellett elsősorban a legújabb esztendők könyvtermésével foglalkozik. Ez olykor pályaképek fölrajzolására ad lehetőséget (pl. Csoóri Sándor és Serfőző Simon esetében), máskor a legújabb művek méltatására (pl. L. Simon László, Dusa

Lajos, Büki Attila kötetéről olvashatunk). Vasy jellemzése szerint „Bakonyi István irodalomszemléletét az etikum és esztétikum együttes kívánalma hatja át. Így természetes ember- és értéktisztelete, nyitottsága. Otthon van a magyar irodalomban, és otthon van a szűkebb szülőföldnek a kultúrájában is, amelyet megkülönböztett szeretettel mutat be”.

DROTLEFF ZOLTÁN: TÁN IGAZAK ÁLMAIM (2014. Bp., Rím). A szerző harmadik önálló kötetében „arspoetica-szerű lírai vallomások olvashatók. A személyesség és a sors látomásokban kivetülő reményei, reménytelenségei – írja ajánlásában Madár János. – Összességében mégsem szomorú ez a kötet, mert végtelen tisztaság, alkotói szerénység és bölcsesség mutatkozik meg benne. A hit, hogy az igaz álmok segítenek élni, segítenek megmaradni a magányban is.”

É. KOVÁCS LÁSZLÓ: EGY ANGOL LADY, AKIBŐL MAGYAR HONLEÁNY LETT (2014. Gömörszőlős, Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület). Vásony Sándorné (1874–1949) született Ayshford Wood Florence gömöri működéséről írta legújabb könyvét a *Gömöri Múlt és jelen* sorozat 3. köteteként a gömörszőlősi helyismereti kutató, folklórgyűjtő és festőművész É. Kovács László. Vásonyné alakja megörökítésre méltó,

mert négy gömöri településen (Keleméren, Gömörszőlősen, Serényfalván és Zádorfalván) önzetlen munkájával segítette a cseléd-, zsellér- és kisparaszti sorban élő családok gyermekeit, falvanként ifjúsági szervezetekbe tömörítette őket (a fiúkat *Búzavirág Falugárda* név alatt, *Búzavirág csokor* néven pedig a lányokat). É. Kovács László még végzős elemi iskolásként találkozott Vásonynéval, és bő egy évtizeden keresztül élvezhette azt a nemzettudatot erősítő szellemi légkört, amit a Lady varázsolt a vidéki Magyarország ifjai közé. A Kosztolányi Dezső által portré-interjúban megörökített Vásony Sándorné tevékenysége a cserkészmozgalom II. világháború előtt indult, majd elfojtott falusi ágának előzménye volt.

Őrségben az országzászló előtt
É. Kovács László tusgrafikája.
(A kötetben archív fotók és dokumentumok mellett a szerző mintegy húsz saját illusztrációja látható)

HANKISS ELEMÉR: A BEFEJEZETLEN EMBER. *Gondolatok a világról, az emberről, a szabadságról* (2014. Bp., Helikon). „Igen, befejezetlen lények vagyunk [...] így még előttünk van az élet ezernyi lehetősége, megfejtenő titka. 'Csak egy befejezetlen ember lehet szabad' – írja a híres német filozófus, Nicolai Hartmann. E kötet írásai erről a befejezetlen emberről, a befejezetlen életről szólnak. Arról, hogy keressük a teljességet, és keresés közben elvakít minket a sikereknek és kudarcoknak, örömnök és szomorúságnak, tréfáknak és tragédiáknak, a jóságnak és a gonoszságnak, a reménynek és reménytelenségnek, a fényeknek és az árnyaknak az a káprázata, amelyet életnek nevezünk” – olvasható a kötet előljáró beszédében. A kötetben lévő írások rövid szövegek. Jegyzetek, kommentárok (néha csak egy aforizma idézet vagy az idézet rövid magyarázata). Hankiss maga is figyelmeztet rá, hogy a szövegek jelentős része valamilyen formában előfordul korábbi könyvei lapjain, de ott „elsüllyednek hosszú és kacskaringós gondolatmenetek áradatában. Itt, szinte véletlenül fölbukkanva, egymással feleselve, ide-oda csapongva talán jobban kirajzolják a gondolatok világának és az életnek azt a varázslatos sokféleségét”, mely mindig csodálattal töltötte el az irodalmár-szociológusból lett filozófust.

KISGRAFIKA – 2014/2.; *negyedéves folyóirat*
*Kiadja a Kisgrafika Barátok Köre Grafika-
gyűjtő és Művelődési Egyesület.* A folyóirat
idei második füzetében Vasné Tóth Kornélia
számolt be a spanyolországi nemzetközi ex-
libris kongresszusról, ahol három, a nevére
szóló könyvjeggyel képviselte a honi gyűjtők
körét. A lap megemlékezik az idén 84 éves
korában elhunyt Moskál Tiborról; hírt ad a
szegedi Kopasz Márta-emlékkiállításról és a
Szent Gellért templomban rendezett Kass
János kamaratárlatról; valamint bemutatja a
70 éve elhunyt Lustig István könyvjegyeit.

*A címlapon Bálint Ferenc rézkarca
(Ex libris Vasné Tóth Kornélia)*

MAGYAR MAGDA: MESÉLNI IGAZÁN (2014, Debrecen). A hosszúpályi alkotó úgy válogatta össze verseit, áttekintve a világról alkotott képek sorának változásait, hogy közben érzékeltetni tudta a világkép stabilizálódását is. Költeményeiből az derül ki, hogy a mesélés már nemcsak az elbeszélést jelenti, hanem a vallomást (az anekdota helyett tehát az őszinte önfelmutatás válik dominánssá). A költő rájött arra, hogy felülemelkedve a történeken, jobban rálát az életre, jobban belelát önmagába az ember. Épp ezért lehet drámai is a felülemelkedés szépsége.

MAGYAR NAPLÓ – 2014/június; 2014/július. A *Mérgezett kánon* címmel írt vitriolos vezércikk szerzője Csontos János. A Magyar Írószövetség folyóiratának nyár eleji számában olvasható vita-irat előzménye, hogy az *És* hasábjain jelent meg P. Szűcs Julianna *Mérgezett művészet* című cikke, mely Schrammel Imrét, Melocco Miklóst, Makovecz Imrét, Kő Pált, Péreli Zsuzsát vádolta meg „birodalmi orbánizmussal”, hogy műveik „káros ideológiát” közvetítenek, és ez fontosabb az esztétikai minőségénél. P. Szűcs életművének fő terméke Gyurcsány Ferenc politikai felépítése volt – ő csak tudhatja, mi az a káros ideológia. Csontos igyekszik helyére tenni a helyüket ma

nem találó kánoncsinálókat, akik a tiszta és szelíd virágokat is szeretnék megmérgezni... A folyóirat júniusi száma beszélgetést közöl Illyés Máriaival (Illyés Gyula lányával) az apa kéziratban maradt, a könyvhétre megjelentetett *Ítélet előtt* című regényéről. A kézirat nemcsak kiadatlan volt, hanem befejezetlen is, megismerése azonban fontos: egy Tolna megyei település életének bemutatásával a *Puszták népe* folytatását szerette volna megírni Illyés. Az *Ítélet előtt* című, „az önmagát túlélt társadalmi rendet” bíráló posztumusz regény kritikáját Cs. Nagy Ibolya írta meg. Az időközben szintén a postaládámba került júliusi számban Mezey Katalin arról ír, hogy mit sulykolnak belénk a plakátok (például az egy gyermekes család modelljét!). A folyóirat megemlékezik a 94. évében, június elején elhunyt Hárs Ernő költő-műfordítóról (utolsó verseit is közli). Csontos János értekezik Majoros Sándor „vándorprózájáról” (*Búcsú és megérkezés*); Zsille Gábor magyar származású külföldi költőket mutat be; s ezúttal két nagyinterjú is olvasható a lapban: Osvári Csaba ötvösművésszel (az ő munkái illusztrálják a lapot) és Kobzos Kiss Tamás előadóművésszel, népzeneésszel.

MŰVÉSZET ÉS BARÁTAI – 2014/március–április.

Kratochwill Mimi művészettörténész mutatja be *Kalendáriumát* a Művészetbarátok Egyesülete folyóiratának tavaszi számában. A kötet megrajzolja a 20. század második fele és az utóbbi évtized kulturális életét, korszakalkotó művészeinek alkotói-emberi arcukat. Kratochwill Mimi nyugdíjazásáig (’90-es évek eleje) a Múcsarnok közelében dolgozott, majd szabadfoglalkozású művészettörténészként válogathatott a feladatok (és művészek) között. A számos korabeli fotóval, illetve illusztrációval kísért album írásai nem tudományos elemzések sora, sokkal inkább az életút nyolc évtizedének mesés regénye. A lapban számos további új művészeti kiadványról olvashatunk, s a kortárs hazai képzőművészeti szemle mellett kalauzol Horváth Iván a 20. századi kínai művészet titkai közé is.

PÁLFI JÓZSEF: ORTH IMRE, A LELKIISMERET-VALLÁS HÍVE. *Tudós lelkipásztorsors a 20. századi Király-hágómelléken* (2014. Debrecen–Nagyvárad, Hatvani István Teológiai Kutatóintézet, DRHE). Orth Imre (1908–1993) nincs az egyháztörténet legnagyobb nevei között, de a magasan művelt tudós lelkipásztor tettei megörökítésre méltóak, példa értékűek. A közel 100 esztendő

Királyhágómelléki Református Egyházkerület a Kárpát-medencei református egyház egyik legfiatalabb egyházteste, s annak létrehozásában Orth Imre is mulhatatlan érdemeket szerzett. „Szűkebb és tágabb közösségének látó és szókimondó embere, élő lelkiismerete volt” – írja a szerző, Pálfi József lelkész-tanár.

SZÓKIMONDÓ – 2014/június; 2014/július. Hajdúszoboszló kulturális havilapjában a Szép Ernő-monográfus Vida Lajos szedi össze, hol, milyen kontextusban jelenik meg Szép Ernő műveiben Hajdúszoboszló; Bakó Endre irodalomtörténész pedig a költő debreceni fogadtatásáról közöl rövidebb tanulmányt. Hogy a blokk teljesebb legyen: itt olvassuk Juhász Géza beszámolóját Szép Ernő debreceni–hortobágyi látogatásáról, s néhány lappal később leljük *A Hortobágy* című tárcát. A kettő között Erdei Sándor a Kossuthdíjas Kóti Árpáddal készített interjút. A júliusi számban folytatódik a Szép Ernő-emlékezet: Vida Lajos ír a költőről, s ezt a Szép-reneszánszot egy verssel is emlékeztetéssé teszi a lap. Értékmutató írás Erdei Sándor recenziója Ujváry Zoltán *Folklór az irodalomban* címmel megjelent új könyvéről.

TÁNCMŰVÉSZET 2014/nyár. Ki kell terjeszteni a tehetségkutatót, oda kell figyelni a balett-tanár szakképzésre, föl kell ismerni, hogy az amatőr táncélet is képes magas színvonalon alkotni – egyebek mellett ezekre a kérdésekre fókuszál az idén újraindult *Táncművészet* folyóirat *Tehetséggondozás* című összeállításá. A szakemberek szavá teszik azt is, hogy az olasz táncművészképzési rendszerben egyedülálló tehetséggondozási program működik; folyik másutt a tehetségvadászat is, például a Prix de Lausanne Nemzetközi Balett-versenyen. Szó esik a folyóirat nyári számában Nemes Zsófia új koreográfiájáról (*Örök kikelet*) – a versrészletek mintegy „intellektuálisan rögzítik a koreográfiából kiértelt tényeket” –; s arról az újdonságról, hogy a sikeres nemzetközi balett-bemutatók felvételeit a hazai mozik is másorra tűzik (a *Royal balett* 2014. áprilisi *Téli rege* előadását pl. az Uránia Nemzeti Filmszínház vetítette). A további kínálatból: *Anna Karenina* Zágrábban – magyarokkal; *A kétarcú herceg* – interjú Leblanc Gergellyel.

TÁNCUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK 2013/2. Viszonylag sok olasz és francia munka maradt fenn az itáliai reneszánsz tánctanításról, közülük több íródott párbeszédes formában – a dialógusműfaj egyébként elterjedt volt a korszak irodalmában. Ilyen mű Rinaldo Corso *A táncról szóló párbeszéd* című 1555-ös írása is. A dialógust a *Táncudományi Közlemények* legutóbbi kötete adta közre, a forrásértékű, dialogizált tanulmányhoz Alessandro Arcangeli írt előszót. Nem hagyományos kézikönyv Corso műve, az értekezés inkább ahhoz a vitához kívánt kapcsolódni, amely a tánc morális megengedhetőségéről szolt, s amelyet a korabeli kulturális és vallási események keltek életre. A folyóirat *Tanulmány* rovatában Hanusz Zsuzsanna írt a csárdás Pozsony báltermeiben való meghonosodásáról az 1840-es évek első felében; külön rovatban kapott helyet a Magyar Táncművészeti Főiskolán (2012 őszén) rendezett *Tánc és zene* konferencia előadásainak csokra. Itt olvasunk a balett zenei kíséretének aspektusairól (Bojkova-Kovács Marinától); a tánc és zene szerepéről a macedón folklór keresztény ünnepekhez kapcsolódó hagyományában (Bólya Anna Máriától); a zene alapvető és gyakorlati funkcióiról a táncművészet területén, illetve a táncművész-képzésben (Károly Róbert), Dohnányi Ernő és a tánc kapcsolatáról (Kovács Ilona tollából), valamint a zene nélküli tánc ókori és reneszánsz példáiról (Tóvay Nagy Pétertől).

TASNÁDI GÁBOR: 1956 HŰSÉGÉBEN, AVAGY AZ ISMERETLEN VÁCI MIHÁLY (2014. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc). A könyvhétre kiadott kötet hátsó borítóján az alábbi ismertetés olvasható: Váci Mihályról 1972 óta ez az első hosszabb összefoglaló mű, teljesen új megközelítésben. Monografikus jellegű, ám a szokásos irodalomtörténeti írásoktól eltérően esszézerű olvasmány. A jegyzetanyagot a költő körüli tájékozatlanság indokolja. [...] Nem bonyolódik esztétikai vitákba. Váci kirekesztésének okait másfelé keresi. Rávilágít a költő 1956-os döbbenetes naplójának s más elsüllyesztett írásainak az értékeire, az őt még ma is övező félreértésekre. Az idült hazugságokat, sötét rágalmakat, hamis sztereotípiákat sorra cáfolja. Bebizonyosodik, hogy a vádak, a Vácit illető elmarasztalások mind igaztalanok. Korának alighanem legnépszerűbb magyar költője volt, verseinek mintegy harmada mégsem jelenhetett meg

sehol. Az irodalompolitika üldözöttje lett. A korszak ismert és elismert költői közül ilyen arányú méltánytalanságban (tiltásban) más aligha részesült. A nem is párttag Váci annyira kifogásolt „elkötelezettségéről” pedig Tasnádi Gábor – kölcsönbe véve a költő szavait – leszögezi: a „szegények hatalmának” és a „szeretni való kis magyarságnak” kötelezte el magát, s forradalmaink örökségét bátran vállalta. Sokszínű hagyatékra, tiszta hangú, emberi szívekben eleven visszhangot verő verseire és költői prózájára minden időben szükség lesz. – Mert Váci Mihály belső tartása, szellemi tisztessége példa értékű.

TÓTH-HEKKEL ARANY: VÁNDORUTAM PIRAMISA (2014, Bp., Bíró). Rendhagyó lírai napló Tóth-Hekkel Arany formai kísérlete: a kötet piramisszerűen épül föl. A meghatározó életeseményeket (lelkiállapotokat) 14 soros versekben dolgozta föl a szerző. A sorok versenként egy szótaggal hosszabbak, így jutva el a 9-es szótag-számtól a 27-esig, és a második részben csökkentve a szótagszámokat, vissza a 9-esig. Ez a megoldás ügyetlen: a ciklus szerkezeti középpontjába nem a drámai hatás kerül (a piramiscsúcs transzcendens katarzisa), hanem az elbeszélés lassú (efemer jellegű) folyása, és az nem elég könnyű (légius) ahhoz, hogy fönt is maradjon.

VASRA VERT FOHÁSZ – MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF VERSEI *Varga Imre rajzaival.* (2014, Bp., Hungarovox). A 63 évesen júliusban elhunyt síófoki költő utolsó verseskötete néhány hónappal a *Takarónk a csillagos ég* (versek és apokrif imák) után jelent meg. Abban is számos ajánlott költemény kapott helyet, s a költő itt is csökönyösen kapaszkodott a baráti kezekbe és a szellemi elődök emlékébe. Akarattal és hittel az életbe, ragaszkodva az anyaföldhöz. Arra utal a kötet cím is, hogy az ember nem tehet semmit sorsa ellen, a magányt azonban oldja az ima, meg a természet minden ajándéka, legyen bár gyanútlan az ember. Nem volt magányos költő, a szellemi társak és barátok közt is legközelebb

állt hozzá Varga Imre, aki rokona is volt. S az egyik barát, Baranyi Ferenc költő ajánlotta az új kötetet is, melyet „testvérműzsák közös akciójának” titulált. „A mind kiforrottabb lírát produkáló [...] pályatárs és a világhírű szobrász” nem egymást illusztrálja, hanem „összekapaszkodtak a ragályos szeretetlenségben”. A rajzok a versek mondanivalóját mélyítik, a versek szívvel látható vonalakkal gazdagítják a rajzokat, arra szólítva, hogy emeljük mi is magasabbra a szeretet védőpajzsát.

Bús dallam és félelem, vázlat Tihany erdős partjairól, vándorlások emléke, az időtlennek hitt valóság s a hirtelen zörgető Szent Mihály ébresztése, aztán az ismerősnek hitt mozdulatok, melyek mégis oly idegenek, víz csöndje és hold pengéje altat és gyógyít, szivárványok hajladoznak mesés utak fölött, füstöl a venyige, leperreg a nyár – egyensúlyozva a limeseken, úszott bele a fénybe...

MATYIKÓ SEBSEYÉN JÓZSEF:

A PARTON

akár a lehúzott redőnyök
évszázadok mint kövek
a magány hattyútollai
zsolozsmája a messzeségnek
kínok végtelen éje
ikrásodik a csönd
lobogva növekszünk – áldozatra

ZEMPLÉNI MÚZSA 2014/tavaszi. Román Sándor volt Vörös Nóra interjúalánya, és a Harangozó Gyula-díjas érdemes rendezővel-koreográfussal készített portrébeszélgetés *A koreográfus* címmel jelent meg a Sárospatakon szerkesztett folyóirat tavaszi számában. Az aktuális számot egyébként Román Sándor koreográfiáival illusztrálták; a címlapon részlet a *Szenvedélyem, Velenec* előadásból (Experidance Produccion). A *Művészet* rovatban olvasható még Fodor Csaba cikke a porosz udvari zenei életről; Laczkóné Pálfi Alojzia ír a gyermekjátékok és a zenei nevelés kapcsolatáról; Kolozsi László pedig Marczy Mariann lemezét mutatja be.

WELKER, MICHAEL: MI TÖRTÉNIK AZ ÚRVACSORÁBAN? (2013. Debrecen, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, DRHE). A monografikus teológiai szakkönyv hittudományi szempontból tárgyalja az úrvacsora lényegét. A heidelbergi professzor kötetét (Petró Lászlóval együtt) fordító debreceni professzor, Gaál Botond bevezetőjében utal rá: olvasása a teológushallgatók és a lelkészek mellett a bibliai kegyességen nevelkedett református vagy más felekezetekhez tartozó híveket is komoly ismeretekkel gyarapíthatja. Az úrvacsora a református identitást meghatározó kegyességi esemény, őseink egyházi életét sok tekintetben ez határozta meg. A könyv azt is kutatja, miért van válaszvonal a felekezetek között.

KÖNYVHETI EXLIBRISEK DEBRECENBŐL

A Grafikusművészek Ajtói Dürer Egyesülete évek óta állandó résztvevője az ünnepi könyvhét debreceni eseményeinek; tematikus könyvjegyeiket az Alföldi Nyomdával közös sátorban dedikálják az alkotók. 2014-ben debreceni és Debrecenhez kötődő irodalmi személyiségeknek állítottak emléket linómetszetes grafikai lapjaikon.

A lapokat készítettek (balról jobbra, fentről lefelé): FAZEKAS MIHÁLY (1766–1828) – *Gonda Zoltán*; GULYÁS PÁL (1867–1941) – *Burai István*; JÓKAI MÓR (1825–1904) – *Subicz István*; TÓTH ÁRPÁD (1886–1928) – *Szilágyi Imre*; ADY ENDRE (1877–1919) – *László Ákos*; KISS TAMÁS (1912–2003) – *Fátyol Zoltán*; RATKÓ JÓZSEF (1936–1989) – *Tamus István*; SZABÓ MAGDA (1917–2007) – *Lukács Gábor*; VÁRKONYI ANIKÓ (1942–1978) – *Vincze László*; NIKLAI ÁDÁM (1924–1985) – *Kónya Ábel*

TORONYNAPLÓ

ÉVA ANYÓ VERSEI (június 30.)

A budakalászi Napvirág Öregotthonból hozott levelet a posta, a feladó: Chovanetz Ottóné. Kicsit vastagabb a boríték, több lapot rejt. Rögtön az első a levél, majd öt vers következik. Az aláírás: Örsi Éva; a kézjegy: Éva Anyó. Kiderül, hogy az MR1 Kossuth Rádióban hallotta május végén verseimet az esti műsorban (*Vers napról napra*), ekkor döntötte el, hogy megmutatja nekem a költeményeit. Kiderítette a postacímét, letisztázta a verseket (gondosan válogatott a hat éves korától vezetett kéziratos kötetekből), mintha ünnepi alkalomra készülődött volna. Éva Anyó 85 éves, másfél évtizede él otthonban. 1945 óta, 16 éves korától gondoskodik magáról, nem volt ideje, módja szerkesztőségekben előszobázni. Kiválasztottam három költeményét – kérve hozzájárulását a közlésre –, s talán e hároomból is látszik, hogy több értéket is rejthetnek még Örsi Éva füzetei.

ÖRSI ÉVA:

RETRÓ-ZSOLTÁR

Az én „szép híves” patakom
kiapadóban van, Uram!
Szomjazom és fulladozom...
Mennyi, ami még hátra van?

A szememre hályog borul,
fátyolos lett a nap, az ég,
letaglózott, le cudarul
szerelmem: az *Élet* s a *Lét*!

Úzött szarvas, aki lettem,
botlottam! Eltört a lábam...
segítő kezedet vártam.
Nem hittem, hogy lehetetlen.

Utolsó nagy erőpróbám:
a *Te* közeledbe futni,
agyongyötört fejemmel a
hűvös tenyeredbe jutni!

„PIPACS”
Hamarosan újabb meglepetés
ért: megkaptam Örsi Éva
verseit – kötetben. 2001-ben
Agárdon jelent meg magánki-
adásban a válogatott versek
csokra. Szókimondó maga-
vállalás, súlyos sors. Az irónia
hangja és az olykor groteszkbe
hajló játék azonban arról
tanúsodik: az „élet élni akar”.

MEMÓRIÁM...

Memóriám! Mumusom, rémem! –
 annyi mindenre nem emlékszem.
 Ezerkilencszázötvenötben
 nem tudom már, hol is ’tengődtem’...
 Volt egy albérleti szobácska,
 vackomon vásott takaróval,
 ruhástól-alvó éjszakáim,
 plusz rám borított tedy-bunda...
 Ha ágyamhoz készített vizet
 ébredéskor inni akartam,
 reggelre fenéig befagyva,
 csak a jeget nyalogathattam...
Nem emlékszem a dátumokra!
 Iskolatársaim nevére!
 (Lázás agyam nagyon szeretne
 összefoglalva, összegezve
 listába venni annyi mindent,
 ami velem megesett itt, lent!)
 Mint a filmek gyors képváltása,
 az emlékeim *nem kímélnek!*
 Szembe ugranak, agyba lépnek,
 uccák, városok, egymás hátára;
csak arra a jégverem-szobára
nem tud feledés borulni mára?!

NAGY SEMMI

Markolom az édes tavaszt,
 elfogtam egy színes lepkét.
 Tudatában nem vagyok még,
 hogy önfeledt boldog volnék.

Lefutok a gyepes dombról,
 kicsi öklöm összezárom;
 nem sejtem, hogy nagy erővel
 csak a semmit markolászom.

Éltem-múltán világos lett:
 a boldogság hit kérdése,
 amit a kezemben tartok,
 valóság? – vagy talán mégse’...

A második gyermekkorom
 megtanított valamire:
 tudjam öklömet kinyitni
 a csalóka nagy *Semmi*re!

VILI BÁCSI – (július 15.)

Éppen két hónapja (május 15-én), nyolcvankét évesen hunyt el Magyar Vilmos Aranytollas debreceni újságíró, szerkesztő, költő. Az utóbbi években nem találkoztam vele, de gyakran eszembe jutott. Nem volt „esemény” az élete, mégis ott volt a történelem héjában. Mint például az én újságírói és költői útra indulásomnál (1988-ban a *Hajdú-bihari Napló* nyári gyakornokaként, 1989-től a lap munkatársaként) folyamatosan ápolta napvilágra bocsátott gondolataimat, szavaimat.

A lapnál már korábban ott dolgozó Erdei Sándor írta halála után a *Diszpolgár* internetes portálra: „Inkább volt ő újságíró és szerkesztő, mint költő. A lírája szellemi tevékenységének inkább ritka hordaléka volt, a szövegtermelés patakja néha gyöngyököt is sodort magával, ezek a gyöngyök voltak a versek.”

Hetvenéves korában, 2002-ben, mégis megjelent *A csend forradalma* című, „rég és új verseket” tartalmazó kötete az Ujváry Zoltán vezette *Ethnica Kiadónál*, Bényei József előszavával és aktív szerkesztői közreműködésével. Alig több mint félszáz vers, mégis kirajzolódik belőle egy emberi élet, annak mivéssége és érzékenysége, konfliktusokkal teli fájdalma-rezignációja és az alázat nyomában növekvő bölcsesség öröme.

Magyar Vilmost 1954-ben mutatta be költőként Koczogh Ákos három verssel az *Építünk* (az *Alföld* folyóirat elődje) hasábjain. A tanítás, a népművelői pálya, majd az újságírás-szerkesztés háttérbe szorította a lírai karaktert, néha a saját lapjában, a *Napló*ban jelent meg egy-egy verse. A nyolcvanas évek végén Csontos János szorgalmazására született meg egy antológia azoknak az újságíróknak a verseiből, kispriáiból, akik a napi robot mellett sem tették félre a szépírói tollat. Magyar Vilmosnak ebben a válogatásban 11 költeménye kapott helyet.

Bényei így jellemezte őt és költészetét az említett előszóban: „Magyar verseiben is mélyen érző és mélyen gondolkodó. Emberi és tiszta. Hagyományosak a versei nem csupán formában, hanem hagyományos a lírai én is, akinek szigorú erkölcsi törvényei vannak, aki tiszteli az emberi normákat. [...] A gyermek tiszta szándéka, az öregedő férfi magánya, a létezés törvényei és kudarcai fölött töprengő ember sugárzik ezekből a versekből. [...] Aki szereti a tiszta beszédet, aki szeret ráhajolni a versekre, mint forrásra vagy jó vizű kútra, hajoljon ezeknek a verseknek meleg dallamára. Szívverést hall, emberi szót, igazságot. és valami lassan mindannyiunk által elfeledett hagyományos szépséget.”

Első és egyetlen önálló verseskötetét, *A csend forradalmát* második kiadásban jelentették meg Magyar Vilmos emlékestjére, melyet a Déri Múzeumban rendeztek. A következő lapon ebből a kötetből szemelgettem:

MAGYARI VILMOS verseiből:

KOCSMAKERTBEN

Könyöklök szemközt az elmúlással.
A szorgalmas nap lemenőben.
Zöld illat küzd a félhomállyal.
Pára lézeng a levegőben.

Fényeket tékozol az alkonyat.
A fontos dolgok elmúltak már.
Idézek és nézek arcokat.
Nincs mentség, múltóféiben a nyár.

Egyetlen nap száz év a vállamon.
Kísérnek fakuló emlékek.
Magához ölel hús fájdalom.
Nekivetem hátam a végnek.

TÉL

Hamuszürke virradatban
varjú károg. Láthatatlan.

Se ház, se fa, se föld, se ég.
Zúzmarás köd. Tengerfenék.

A CSEND FORRADALMA

A nagy dolgok csendben történnek
A nagy dolgok bennünk történnek
A nagy dolgok meg sem történnek

HÁTAT FORDÍTOK

szétszórom mindenemet a szélnek
de idézgetem mind kiket szerettem
vitorláí lengenek az éjnek
tátong előttem a világegyetem

hátat fordítok selma reménynek
az idő ellenem rég felesküdt
némán múlik – része az egésznek
félhomály vibrál a csillagok mögött

SZEMÉLYES SZONETT III.

Testek jönnek és mennek az utcán.
Mindegyiknek feje, hasa, lába.
Erre mondják, hogy homo sapiens.
Mégsem élt a jóisten hiába.

Tülekednek, harsognak, riszálnak.
Téveszméket hurcolnak az ágyba.
Évezredek, kultúrák, miegymás...
Minden testnek ugyanaz a vágya.

Elmúltak a fárasztó remények.
Jött ideje félelem havának.
S nem lesz többé felmentő ítélet.

Mire volt jó a huszadik század?
Mégis. Mindenütt emberek élnek
biztos tudatában a halálnak.

PILLANATOK A FELÚJÍTOTT SZABADTÉRI SZÍNPAD ÉLETÉBŐL
– DEBRECEN, NAGYERDŐ, 2014 NYARA

Egy kis történelem. 1950. június 10-én avatták fel a Nagyerdei Szabadtéri Színpadot a *Székely fonó* bemutatásával, melyen Kodály Zoltán is részt vett. A díszletet Menyhárt József festőművész tervezte: stilizált székely szöttes és székely kapu színpadképpel. (Fotó: *Debreceni Városi Könyvtár Helytörténeti Fotótára*)

Nyári színház. A 20. jubileumi Debreceni Nyári Színházi Esték régi-új helyszínére került (a városháza és a tanítóképző főiskola udvara után), június 17-től a felújított Nagyerdei Szabadtéri Színpadon futottak a teltházás előadások. Az első a *Csakazértis szerelem* c. zenés színdarab volt az Első Emelet együttes dalaival, a Turay Ida Színház előadásában.

Zséda

Az első pop koncert egy igazi díva főszereplésével zajlott a Nagyerdei Szabadtéri Színpadon!

Szépség, kifinomultság és csodálatos hang – talán ezek jellemzik legjobban Zsédényi Adrienn, azaz Zsédát, aki július 20-án adott nagy sikerű koncertet Debrecen és a régió közönségének.

Nyolc nő – s a további előadások: *Klotild néni* (három részes bohózat a Karinthy Színháztól), *A szív hídjai* (szerelemi történet egy részben – az Orlai Produkciós Iroda előadásában), *Szellem a spájzban* (két részes kísértetkomédia – a Turay Ida Színtársulat előadása), *A postás, aki megeszi a leveleket* (a L'art pour L'art Társulat előadása), *Csipkerózsika* (mesemusical a Gergely Theátertől), valamint a képen, balra: *Nyolc nő* (bűnügyi komédia két részben – a Játékszín előadása),

Francia négyes – avagy négyen a kanapén (pikáns vígjáték két részben – a Gergely Theater előadása. A képen: Németh Kristóf, Némedi-Varga Tímea, Szabó Máté és Gregor Bernadett.

Alatta, középen: jelenet a **Betörő az albérlőm** c. két részes vígjátékból a Madách Színház előadásában.

További előadások:
Katyi (vígjáték, Körüti Színház),
Jőjj vissza hozzám (operett és musicalest), *Szerelem, ó!* (vígjáték), *Anconai szerelmesek* (zenés komédia, Turay Ida Színház), *Hatan pizsamában* (vígjáték, Játékszín), *A kaktusz virága* (zenés komédia, Bánfalvy Stúdió), valamint szeptember 20-án: *A kis december király* (a Főnix saját bemutatója).

43. Debreceni Jazznapok. Újra Debrecenbe költözött a jazz július 26-án és 27-én – a Nagyerdei Szabadtéri Színpad deszkáira. A nagy múltú, rangos esemény első napja egy ősbemutatót és egy világhírű szaxofonost tartogatott a város zenebarátai számára.

Az *Erdő Titkai* című nagyobb hangvételű darabot a Budapest Jazz Orchestra mutatta be, Joe Lovano (Grammy-díjas tenorszaxofonos, zeneszerző – *képünkön*) ezt követően lépett a színpadra, szintén a BJO közreműködésével.

(Fotók: Főnix Rendezvényszervező – Máthé András)

(Tragikus esemény árnyékolta be a 2. napot: a zenekar tagjai az M3-as autópályán, útban a főváros felé, karamboloztak, és Mohay András dobos életét veszítette.)

A NÉZŐ • PONT MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA

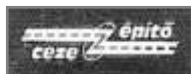

Nemzeti Kulturális Alap

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS
KULTURÁLIS ALAPJA

KAPITÁLIS KFT. – Debrecen
BLONDEX KFT. – Debrecen
CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. – Debrecen
HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA – Debrecen
MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen
SER–MÜLLER KFT. – Debrecen, Hajdúböszörmény
SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd
TIT STÚDIÓ EGYESÜLET – Budapest
UJVÁRY ZOLTÁN PROFESSOR EMERITUS – Debrecen

A NÉZŐ • PONT ELŐFIZETŐI A 2014. ÉVBEN

BAKONSZEG

Fenyvesvölgyiné Tóth Mária Zsuzsanna

BUDAPEST

prof. Bánfi Tamás, dr. Bártai Tibor, dr. Bolvári-Takács Gábor, dr. Feledy Balázs, Honvéd Együttes Nkft., dr. Koncz Gábor, Magyar Táncművészeti Főiskola, dr. Mayer József, Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány, dr. Szurmainé Silkó Mária, TIT Stúdió Egyesület, Vasné dr. Tóth Kornélia

DEBRECEN

Bereczki Gizella, Blondex Kft., Bodó István, Czentye János, Cserép Zsuzsanna, dr. Csohány János, Erdélyi Márta, Hegyi Rezsóné, Holló Lászlóné Maksa Olga, dr. Juha Enikő, Juha Richárd, dr. Kármán József, Kiss József, KLTE Baráti Köre Egyesület, Korompai Balázs, Korompainé Mocsnik Marianna, Kurucz Márta, dr. Lenkey Béla, Madarász Kathy Margit, Magyarné Ember Mária, Májer István, Maksai János, Máté László, dr. Nagy Attila, Nagy Zoltán, Nuridsány Éva, dr. Ötvös László, dr. Papp Gyula, Péter-Szarka Dávid, Piskóty Teréz, Rózsa János, R. Poncez Mária, Sass Bálintné, Serfőző Attila, Suliszerviz Kft., Szabó András, Tamás-Kis Andrásné, Tar Károly, T. Szoboszlai Katalin, Turcsányi Béla, prof. Ujváry Zoltán, UroPath Bt., Várkonyi Zsolt

DERECSKE
Koncz Sándor

GÖMÖRSZŐLŐS
É. Kovács László

ÉRD
Skornnyák Ferencné
Turner Zsuzsanna

GYULA
Póka György

HAJDÚBÖSZÖRMÉNY

Andorkó Mária, Formula Holding Kft., Hajdúböszörmény Város Önkormányzata, Hajdúsági Múzeum, Illyés András, Kiss Attila, Molnár Pál, Pálnagy Balászné, Sántha Antal, Szabadhajdú Nkft., Tarczy Péter,

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY
Hézsó Ferenc

MONOR
Koday László

KESZTHELY
dr. Sólyom Sándor

NYÍREGYHÁZA
Csordásné Szikora Erzsébet

KOMÁROM
Orbán Irén

PANNONHALMA
Gaál András

KONYÁR
Szőnyi Sándor

PÁRIZS
Józsa Judit,
Józsa Mónika

MÁLYINKA
dr. Szelekovszky Sándor

SZEKSZÁRD
Illyés Gyula Könyvtár,
Szabóné Papp Ibolya

MOHÁCS
Imolay dr. Lenkey István,
Hegyibeszédesek Baráti Társasága

Médiapartnerek:

AGRIA folyóirat, Eger – HÉTTORONY IRODALMI MAGAZIN, Budapest – LÍCIUM Médiaportál, Debrecen – KISGRAFIKA folyóirat, Budapest – MŰVÉSZET ÉS BARÁTAI folyóirat, Budapest – REFORMÁTUSOK LAPJA, Budapest – SZÓKIMONDÓ folyóirat, Hajdúszoboszló

KIÁLLÍTÁSOK A TIT STÚDIÓ EGYESÜLET
SZÉKHÁZÁBAN (Budapest, Zsombolyai u. 6.)

*Lami Bakos Györgyi képeiből nyílt tárlat
augusztus 5-én a TIT Stúdió Egyesület
székházának kiállítótermében
– reprodukciónkon a művész Volt, nincs,
lesz című, 2013-as festménye látható*

Az új hírekért, eseményekért látogassa meg
az egyesület honlapját: www.tit.hu

TARTALOM

<i>Én hiszem</i> (Gajdán Zsuzsa festményéhez)	417
A képek retorikája, avagy a szem „ártatlanságának” elvesztése	418
MŰZEUMI KURÍR	
Csikótojás (<i>Lovas Kiss Antal pasztelkiállítás</i>)	431
„A valóság lelke” (<i>Vencsellei István 80 éves</i>)	435
Hagyomány és modernség (<i>Bertha Zoltán centenáriumi emlékkiállítás</i>)	438
A Pataki diák szobra	440
Szakraális terek és személyes idők (<i>Nikolaj Fedkovič kiállítás</i>)	441
„Hajdúböszörmény a festők városa”: a második felvonás	446
<i>Múzeumi hírek</i> (Tájérazékelések; Vibrálás; Szárnyas Sárkány Hete; Számvetés – Színvetés)	448
Székelyé fogadott genfi reformátor	450
Az angyal nem az ország, hanem az emberek közössége (<i>Félreértések A német megszállás áldozatainak emlékműve körül</i>)	451
Felavatták az Árpád-szobrot Nyíradonyban	455
Fellépni az Ég és a Föld közé (<i>Kövér József Trianon-emlékművét avatták Tiszadadán</i>)	456
MARGÓ	
Malárburk József: <i>Szárnyak, vérerek, gyökerek</i>	458
Agria, 2014/nyár	461
Nagy Attila: <i>2014 Az évfordulók éve</i>	462
Tóth-Máthé Miklós: <i>Kossuth papja</i>	464
Ótvös László: <i>Egyetemmel ifjodott Kollégium</i>	467
Ozsváth Sándor: <i>Por és hamu</i>	469
Ujváry Zoltán. <i>Folklór az irodalomban</i>	470
<i>A művészet eredete</i> – Horváth Márta, szerk.	473
<i>Ároksparti fű</i> – a 80 éves Bényei József új verseskötete	474
<i>Ábécé</i> – könyvekről, folyóiratokról	478
Bakonyi István: <i>Irodalom az új évezredben</i> ; Drotleff Zoltán: <i>Tán igazak álmaim</i> ; É. Kovács László: <i>Egy angol lady, akiből magyar honleány lett</i> ; Hankiss Elemér: <i>A befejezetlen ember</i> ; <i>Kisgrafika</i> 2014/2.; Magyar Magda: <i>Mesélni igazán</i> ; <i>Magyar Napló</i> 2014/június, 2014/július; <i>Művészet és Barátai</i> 2014/március–április; Pálfi József: <i>Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve</i> ; <i>Szókimondó</i> 2014/június, 2014/ július; <i>Táncművészet</i> 2014/nyár; <i>Tánctudományi Közlemények</i> 2013/2.; Tasnádi Gábor: <i>1956 hűségében, avagy az ismeretlen Váci Mihály</i> ; Tóth-Hekkel Arany: <i>Vándorutam piramisa</i> ; Matyikó Sebestyén József: <i>Vasra vert fohász</i> ; <i>Zempléni Múza</i> 2014/tavaszi; Michale Welker: <i>Mi történik az Úrvacsorában?</i>	
Könyvheti exlibrisek Debrecenből	486
TORONYNAPLÓ	
Éva Anyó versei – (Örsi Éva: <i>Retró-zsoltár, Memóriám..., Nagy semmi</i>)	488
Vili Bácsi – (Magyar Vilmos versei: <i>Kocsmakertben, Tél, A csend forradalma, Hátat fordítok, Személyes szonett III.</i>)	490
Pillanatok a felújított szabadtéri színpad életéből – Debrecen, 2014 nyara	492